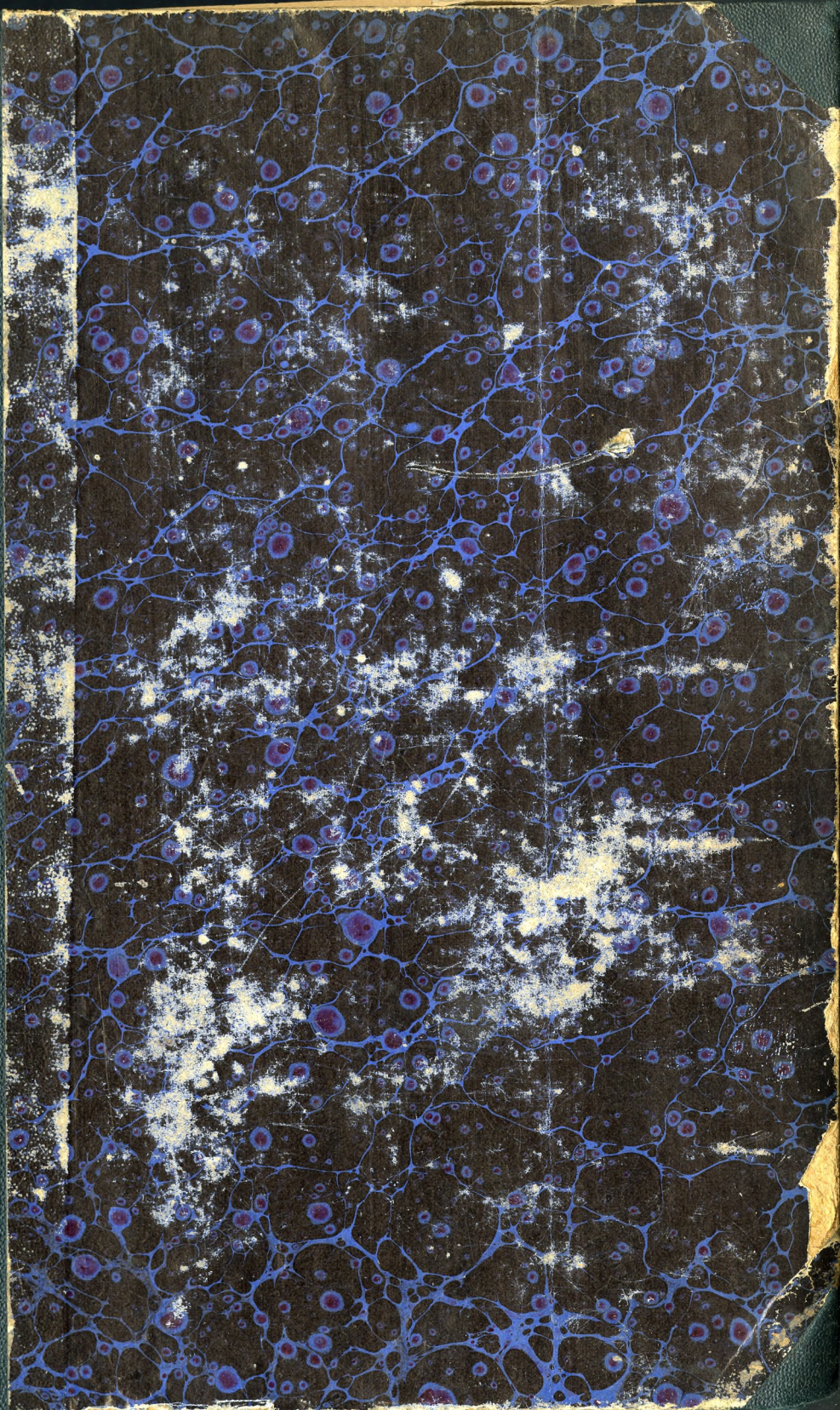

Politikai
röpiratok.

68.

68

510

ALKOTMÁNYOSSAG

ÉS

KÖZOKTATÁSÜGY.

ELŐLEGES LENYOMAT

SCHVARCZ GYULÁNAK

„A KÖZOKTATÁSÜGYI REFORM KERESZTÜLVITELÉNEK LEHETŐSÉGÉRŐL,
PARLIAMENTI KÖZPONTOSÍTÁS SEGÉLYÉVEL“

CIMŰ MŰVÉNEK

ELŐSZAVABÓL.

2.

PEST, 1865.

STOLP BIZOMÁNYÁBAN.

libTn 00769190

ALFÖLDI MŰKÖNYVTÁR

KÖNYVNYOMDA

NYOMDASZEMÉLYSÉG

DE BALLAGI GÉZA.

NYOMDASZEMÉLYSÉG

NYOMDASZEMÉLYSÉG

NYOMDASZEMÉLYSÉG

NYOMDASZEMÉLYSÉG

NYOMDASZEMÉLYSÉG

Hogy a közoktatásügy fölött intézkedni az államnak nem csak joga, de kötelessége: ez az én meggyőződése; és ezen meggyőződésemben valamennyi nagy törvényhozó, valamennyi nagy államférfi, valamennyi nagy politikai gondolkodó nézetet erősítettek meg. Minden időben, minden művelt nemzetnél ezt fogjuk tapasztalni; sőt még azoknál is, kiknek szabadságszeretete mindenképen oda törekedett hatni, miszerént a kormány hatásköre minél jobban megszoríttassék. E nézetet osztják a polgári és vallásfelekezeti szabadság legnagyobb szerelmesei, mind az ő, mind az új világban, s nem habozom kimondani, Uraim, — hogy ki sem ragaszkodik oly melegen az állami beavatkozás tanához, mint azok, kiket Anglia nonconformista protestansai leginkább tisztelnek. — Ime azok, kik Laud érsek korában inkább odahagyták hazájokat, inkább egy veszedelmes vadonnak magányában telepedtek le, csak hogy Teremtőjüket lelkiismeretök sugallatai szerint szabadon imádhassák — mit műveltek ők? Azt, hogy megalapították a massachusettsi köztársaságot, a mért is a történelem megállapította őket; de hábr határtalan és megronthatlan volt is a szeretet, melyet ők a lelkiismereti szabadság iránt tápláltak, — — 1642-ben törvényhozásuk figyelmét azonnal e tárgyra fordították, kijelentvén, — — hogy a közoktatásügy az állam dolga. Örömmel hivatkozom Amerikára, mert azok, kik leghevesebb hajnokaí az önkéntiség elvének, szintén Amerikára szoktak hivatkozni, mint oly földre, hol amaz önkéntiség elve legszerencsésebben működhetik. És mégis minő nézetben vannak a közoktatásügy felől Amerika legnagyobb emberei? „Neveljétek a népet.“ Ezt hirdetik mindenek előtt. „Neveljétek a népet.“ Evvel kezdte Penn heigtató beszédét az általa alapított köztársasághoz. „Neveljétek a népet“ így intett szintet nélkül Jefferson. „Neveljétek a népet“ ez volt Washington végrendelete.

Lord Macaulay.

ALKOTMANYOSSÁG ÉS KÖZOKTATÁSÜGY. . .

I.

Szükséges, hogy tanodáink, melyek eddig csak vallásfelekezetiiek voltak, nemzetiekké legyenek! Szükséges, hogy a magyar állam, mely de jure létezni soha meg nem szűnt, mielőbb visszanyerje teljes souverainitását, s mihelyt ez megtörtént, szükséges, hogy a magyar állam tanodáink ügyébe egész komolyan beleavatkozzék, és rá korszerű központosítást gyakoroljon. Ez állításom okadatolására irtam jelen sorokat.

De mit is jelent szeréntem tulajdonkép a közoktatásügyi központosítás? Azt, hogy valamely állam törvényhozó hatalma birjon azon joggal, miszerént saját szaklagos, közoktatásügyi-leg avatott közegei által ellenőriztethesse a közoktatás évenkénti öszves termelését, s hogy viszont kötelességének is tartsa az öszves nyilvános közoktatásügyét, vallásfelekezeti és nemzetiségbeli különbség nélkül, évenkénti költségvetéséből a szükséges pénzösszegekkel segélleni.

És ugyan, mit értek én azalatt, midőn én a hazai közoktatásügy nemzeti központosításáról beszélek?

Azt, hogy a törvényes magyar országgyűlés intézkedhessék mindazon milliókról, melyek a még hiányzó tanodák fölállítására, s a már meglevők kellő, korszerű felszerelésére nálunk szükségesek, s hogy a törvényes magyar országgyűlés szabhassa meg azon rendszabályokat, melyek segélyével a magyar közművelődés szükségleteit vallásfelekezeteink, öszves tanító személyzetünk és választó polgáraink érdekeivel legsikeresben kiegyeztetni minél előbb lehessen. Legkevésbé sem óhajtom, hogy a most működő végrehajtó hatalom fogjon hozzá a közoktatásügyi reformhoz; annak bővebb fejtegetését pedig, hogy mennyire illetéktelennek tekintem akár az osztrák birodalmi ministerium, akár az Unterrechtsrath vagy Reichsrath beleavatkozását a mi magyar közoktatásunk ügyébe, egyáltalán fölöslegesnek tartom.

Van egy törvényünk 1848-diki törvényeink között, melyet már közelebb is többen idéztek, a XX. törvényczikk, mely 3. §-ában ezt mondja: „Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költség által fedeztessenek, s ez elvnek részletes alkalmazásával a ministerium az illető hitfelekezetek meghallgatásával, a közelebbi törvényhozás elébe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni.“

Ime, törvényünk már maga kimondja az elvet, melyre közoktatásunk ügyének főnérintett értelembeni nemzeti központosítása mint biztos alapra azonnal ráépíthetik. E törvény tiszta, világos, és mint törvény alkotmányyszerűleg már 17 év óta szentesítve van. E törvény oly ildomos, hogy éppen azok, kik mindenütt ellenszegülnek a közoktatástgy államilag célba vett reformjának, t. i. a vallásfelekezetek méltányolhatnák leginkább azon kegyeletet, melylyel eme törvény irányokban viseltetett.

És mégis, e törvény oly népszerűtlen mindez óráig Magyarországon, miszerént annak, ki rá hivatkozik, bizonyító erőt az okoskodásban éppen nem szerezhethet, hanem ürügyet szolgáltathat legfőlebb arra, hogy mellette, — eme szabadelvű, böles törvény mellett, — mint jó alkalomra, valaki mindazon érveket fölhozhassa, melyekkel hazánkban a közoktatástgyi központosítás eszméjét napjainkban támogatni lehetne. Mért népszerűtlen e törvény? mért népszerűtlen, az mit e törvény kimond, a közoktatástgy nemzeti központosításának eszméje?

A felelet erre igen egyszerű.

Azok, kik e törvényt ellenzik, nem is gondoltak még igen nálunk arra, hogy minő körülmények követelik leginkább a magyar közoktatástgy terén törvényhozásunk beavatkozását.

Ők meg sem gondolják, hogy a magyar tartományokban öszvesen 127 város, 861 mezőváros, 16,706 falu vagyon, holott az öszves nyilvános és magán elemi tanodák száma nem rug többre 14,694-nél, t. i. 12,473 nyilvános népiskolánk, 81 magán elemi tanodánk és 2,140 vasárnapi iskolánk vagyon mindöszve. Ők meg sem is gondolják tehát, hogy e szerént legalább is 5000—6000-re kell mennie azon falvaink számának, melyek iskolával egyáltalán nem birnak, miután igen sok községben több iskola vagyon cgnél, vasárnapi iskola pedig csak is oly helyeken találtatik, hol már népiskola is működik!

Ők meg sem gondolják, hogy az öszves magyar birodalom-beli tanköteles gyermekekből csak 75°/_o jár tényleg iskolába, 25°/_o pedig minden oktatás nélkül lézeng; — hogy a szoros értelemben vett Magyarországon az elítélt büntettek között a sem olvasni, sem írni nem tudók még mindig 59°/_o-kal, az ujjoncok között az iritudók pedig még mindig csak 22°/_o-kal, sőt Erdélyben még mindig csak 9°/_o-kal szerepelnek: azaz, azok, kik a magyar törvényhozás közoktatásügyi beavatkozását ellenzik, meg sem gondolják, hogy az iskolát eddigi alapítványainak szabad természetes fejlődésére hagyván, egyenesen meghazudtolnók a modern alkotmányosság azon senki által még kétségbe nem vont alapigazságát, mely szerént a választó joggal fölruházott honpolgároknak legalább is egytől egyig olvasni és írni tudniok kellene.

Vagy tán azt véljük, hogy ez fölösleges is?

Valóban ily politikai hittel nem mozdítanók elő a szabadságot.

Vagy tán azt hiszi valaki, hogy a vallásfelekezetek, és magánvállalkozók maguk is rögtön kiakarnák és ki foghatnák pótolni mind e hiányokat, — el akarnák és elfoghatnák látni a 5000-nél több falut rögtön kellőleg szervezett, kellőleg vezetett népiskolával, fölakarnák és fölbirhatnák korszerűleg mindenkép szerelni a már meglevőket, melyek eddigi alapítványaikból alig csak hogy tengődhetnek?

Tán azt hiszi valaki, hogy képesek lennének a vallásfelekezetek, kivált a vidéken, tanköteles gyermekeiket, oly sok százezer szütle gyermekeit, kik maguk sem tudnak, s nem is kívánnak írni, olvasni, — tán azt hiszi, mondom valaki, hogy képesek lennének, még ha akarnának is, minden tanköteles gyermeket — az állam beavatkozása nélkül, — iskolába kergetni és mindaddig tanulásra szorítani, míg csak ott a választópolgároknak elkerülhetlen olvasást és írást tökéletesen elsajátították?

Nem képezem, hogy ezt komolyan lehetségesnek tartsa valaki.

Vagy tán azt hiszi valaki, hogy akadna nálunk annyi és elégséges képzettségű magánvállalkozó, kik a vallásfelekezeteknek a még hiányzó 5000-nél több népiskola fölállításában és a már meglevők fölszerelésében hathatós segédkezet nyujthatnának?

Három négyezer forintnyi tőke nélkül lehetlen nálunk a legjutányosabb vidéki helyen is népiskolát nyitni; s ezer ötszáz

forintnyi jövedelem legalább is kell évenként annak, ki egy ily népiskolát lehető legszerényebben föntartani akar.

Magánvállalkozó találkozhatnak, megengedem, elég, ki rászánja magát tán mindez áldozatokra oly helyen, hol, mint például a nagyobb városokban, vagyonos szülők tandij-fizető gyermekeire számíthat.

Igen, de nagyobb városainkban úgy is vannak már elégséges számmal népiskolák; s a hol népiskolákat fölállítani a 48-iki szavazatjog érdekében kellene, ez azon több mint háromezer falu, melyekben iskolát még soha senki nem nyitott.

Ugyan, hogy bírná magát több mint háromezer ily faluban már most a magánvállalkozó népiskolája csak két évig is föntartani az állam beavatkozása és pénzbeli segédkezése nélkül, midőn az egyedüli jövedelem, melyre a magánvállalkozó számot tarthatna, azon tanpénzekből állana, melyeket a legelőn fickándozó, soha iskolának hírét sem hallott pórsuhancok zsebéből kellene valami kényszer-nélküli módon kiédesgetni?

S ugyan minek vállalkoznának akár vagyonos, akár szegény ügybarátok ily áldozatra oly helyeken, hol az iskolátói gyermekeiket maguk a szülők tartják vissza?

Most is nagy nehezen lehet a vidéken a tanköteles gyermekeket iskolába csalogatni, pedig ingyen részesülnek oktatásban; nemhogy akkor kapna tanítványokat kellő számmal a magánvállalkozó, ha kénytelen lenne még megis sarcolni őket.

Vagy tán mindegy alkotmányos szabadságunkra nézve, akár tudnak olvasni irni falusi választó polgáraink, akár nem?

Szabadelvű hazafiaknak, kik nem mint pusztá korteskedő szóllásformákat hangoztatják a negyvennyolcadiki törvényeken átlengő eszméket, hanem kik hisznek is azon üdvben, melyet ezen eszmék keresztülvitele a magyar társadalomra áraszthatna, — ily szabadelvű hazafiaknak elég okot fog szolgáltatni már csak a főnérített 5000 iskola-nélküli falu is arra, hogy a hazai közoktatástügy terén a törvényhozás beavatkozását egész komolyan követeljék; és ugyan annyival is inkább, minthogy a tanköteles gyermekek legnagyobb része még a nagyobb, iskolával már rég ellátott mezővárosokon is csak szigorú hatósági kényszer alkalmazása által szorítható iskolára, nem is említvén azon sok ezerre menő, kizárólag, vallásfelekezeti közegek által ellenőrizhetlen pusztákat.

melyeknek tanyáin szintén minden iskola nélkül nő föl mindezóráig annyi ezer tősgyökeres, testileg, lelkileg dúsan megáldott magyar fiú.

A mélyebb tanulmányhoz szokott szabadelvű hazafiak azonban nem csak ezért fogják sürgetni nálunk a magyar állam beavatkozását és a XX. törvénycikk 3. §-nak keresztülvitelét : a mélyebb tanulmányhoz szokott szabadelvű hazafiak még egyéb okok miatt is fognak a közoktatásügy nemzeti központosításának tanához mindvégig ragaszkodni.

És ha valaki kérdezné, hogy hát melyek ezen okok ? akkor én neki azt mondhatnám, hogy ezen okok következők.

ELŐSZÖR. Népiskoláink célja nem az csupán, miszerént a tanköteles korbeli, mindkét nemű gyermekek 6—12 évig, vagy 7—14 évig, az iskola látogatására rászoríttassanak, hanem az is, hogy ott maguknak a legszükségesebb ismereteket csak ugyan el is sajátíthassák. Midőn Jules Simon és a nyugoteurópai szabadelvűség egyéb jelesei a választópolgároktól mindenekelőtt azt követelik, hogy olvasni, írni taníttassanak, bizonyára nem azt értik alatta, miszerént elég, ha a népiskola tanítványai a tanfolyam végig olvasni és írni valahogy megtanulnak.

Hat, hét évet ezért magáért is érdemes eltölteni a népiskolában, oly nagy kincs az olvasás és írás, már mint eszköz is a további művelődésre, az igaz. De valljon nem feledi-e el a mezei nép gyermeke rövid idő alatt az olvasást, vagy helyesebben meg bírja-e tanulni az olvasást és írást úgy mint kell, hahogy oly ismereteket is nem hoz ki magával a népiskolából egyúttal, melyek őt a gyakorlati életben az olvasás és írás gyakorlására ellenállhatlanul ösztönzik ?

Falusi népiskoláink jelenlegi szervezetökben — valljuk meg őszintén — a gondjakra bizott ifjúsággal ugyan nem érhetik el kitűzött céljokat. Alig egy csekély töredék bír évenként kellőleg olvasni, írni megtanulni, a túlnyomó részt, mihelyt az iskolából kilép, gyakran inkább zavarba hozni, mint fölvilágosítani képes csupán az irott bötü.

És valljon csodálkozhatunk-e azután alsóbb néprétegeink mind e hátramaradásán, midőn legtöbb népiskoláinkban egyéb könyvet sem lát a tanköteles gyermek mint katekizmusát és bibliáját és a rá nézve annyira érdektelen erkölcsi oktatásokat tartalmazó olvasókönyvét, melyek neki oly sok fárasztó órát okoz-

nak, s melyek még a tanfolyam bevégezte előtt egészen el is rongyollanak? Hogy esodálkozhatnánk mind e hátramaradáson, midőn földtekét, térképeket, természettani, mértani segédeszközöket, terményrajzi ábrákat legtöbb népiskolánk tanítványai soha nem láthatnak?

Midőn sem magában az iskolában, sem később egyéb könyv soha nem jut kezökbe, mely elméjüket gondolkodóba ejtethetné, szívöket megnyerhetné? Midőn legtöbb népiskolánkat nem is vezetik oly műveltségű férfiak, kik növendékeikbe a tudvágyat belecsepegtetni képesek volnának? Midőn legtöbb néptanítónk időtsem vehet arra, hogy tanítói állomásából, — melyre ki tudja, minő körülmények által sodortatott? — élethivatást, missiot csináljon magának, előadásközben is ki levén téve az a fölötti nyugtalanzkodásnak, hogy ugyan holnap lesz-e mit ennie? Midőn legtöbb népiskolánkban soha senki nem néz utána, hogy valljon a tanköteles kor leteltével tudnak-e csakugyan annyit a tanítványok, mint a mennyit tudniok kellene, legalább is olvasni, írni, nem akadozva, hibásan, de kellőleg, folyékonyan?

Midőn semmi fegyelem nem érezteti a hanyagokra itt még voltaképen sulyát, s midőn a népiskolában semmi komolyabb pályadíj még nem ösztönöz? — — —

Ime; e hiányok felsorolása elég érthetővé teszi azon rendszabályokat, melyekkel rajtok segíteni lehetne.

Nemcsak 5000-nél több oly helyen kell még nyitni a magyar törvényhozásnak népiskolát, hől még eddiggelé nem volt, — hanem föl kell szerelni modern segédeszközökkel, kellő műveltségű tanítókkal, célszerű tanfölgüyelettel, ösztöndíjakkal már a meglévő, sok ezer néptanodánkat is.

De ugyan, ki szerezze be népiskoláinknak a segédeszközöket? Tán magánvállalkozók? Tán nagylelkű adakozók? Magánvállalkozók, — miként főnebb láttuk — aligha fognak oly helyeken letelepedni, hol az iskolák leginkább kellenének. Nagylelkű adakozó meg legalább is 20,000 kellene, ha föl is birna egyegy szerelni minden szükséges segédszerrel egyegy népiskolát. De ugyan találkoznék-e nálunk általános pénzszükségünk közepette rövid idő alatt 20,000 vagyonos, nagylelkű adakozó? És ha találkoznék is, valljon szabályozhatnák-e ők nagylelkű adományait akképen, hogy a 20,000 adakozó közül mindegyik oly

iskolára adakozzék, melyre más még nem adakozott, s hogy éppen annyit adakozzék, a mennyire azon bizonyos iskolának szüksége van? Valljon, hogy szerelhetnék föl e nagylelkű adakozók valamennyi már meglevő és alapítandó népiskoláinkat különben, ha csak a végrehajtó hatalom közegeihez nem fordulnának, ha csak a magyar állam ismét be nem avatkoznék?

Ösztöndíjak alapítását tán még legelőbb létrehozhatnák nagylelkű adakozók. De valljon találkoznék-e annyi ezer nagylelkű adakozó, ki annyi és oly jelentékeny ösztöndíj alapítását szükségesnek tartaná és arra áldozatot is hozna? Ez lenne a legkönnyebben fedezhető pont; és még ezt sem fedezhetnék kellőleg magánemberek országos intézkedések nélkül. Minő mozzanat fogná ugyanis megindíthatni ezen adakozásokat sikeresebb mérvekben, ha nem egy külön országgyűlési törvényjavaslat, s annak törvénynyévaló szentesítése?

Éppen oly kevésbé lennének képesek népiskoláinkat korszerűleg felszerelni vallásfelekezeteink. A római katolikus egyháznagyok nem bírnák e milliókra menő költségeket; a protestánsok gyülekezetei pedig szinte oly roppant adót lennének kénytelenek kivetni e miatt magukra, hogy azt a hívek aligha szavaznák meg mint merő egyházi kegyfillért a nyomasztó országos adón kívül; hogy a görög keletieket, zsidókat stb. ne is említsem. Ha megszavazná is az egyház értelmisége, utoljára is az államnak kellene azt erőhatalommal behajtania.

De ha mind e szükségletét fedezhetnék is rövid idő alatt népiskoláinknak a vallásfelekezetek, és nagylelkű magánadakozók: kellő tanítókkal ellátni, s kellő fölügyelet alatt tartani Magyarország összes népiskoláit nem lenne képes nálunk semmiféle magánember, semmiféle vallásfelekezet. Magánemberekről nem is szóllunk. A mi pedig a vallásfelekezeteket illeti, a protestánsok már is jó példával járnak ugyan elül, a mennyiben ők néptanítóikat sokkal jobban kiszemelhetik hittanhallgatóik közül miut egyéb vallásfelekezetek, de tanítóképezdék nekik sincsenek még kellő számmal, hanem csak most kezdenek utóbbiak fölállításáról helylyel közzel gondoskodni. Nevezetesen a protestánsoknak 4 főbb praeparandájuk működött eddigelé az összes magyar tartományokban; a római katolikusoknak 14, a görög egyesülteknek 2, a görög keletieknek szintén 2. A protestáns praeparandiák tanítványainak

száma 156-ra rúgott 1863-ban, a r. katolikusokéinak száma pedig 1856-ban körülbelül 700-ra, a g. egyesültekével és görög keletiekével együtt. Ezenkívül van Magyarországon 243 példány- és főiskola, melyek a tanítók képzését szintén szem előtt tartják. Igen, de utóbbiakból vajmi kevés ifju lépett még ki nálunk a néptanítói pályára kellő előmeneteli bizonyítvánnyal; elannyira, miszerént 800—900-nál alig tehetjük többre azon szakképzett férfiak számát, kiket a bármi néven nevezendő tanítóképző tanfolyamok a magyar birodalom néptanító állomásaira évenként képesítenek. Poroszországon 1861-ben 58 néptanító seminarium működött nem kevesebb mint 3405 növendékkel: mi alig birunk még néhány száz korszerűleg képzett néptanítóval körülbelül 20,000 községünk számára; pedig nekünk nem csak évi jutalékot kellene szolgáltatnunk a kidülő jelesek helyébe, hanem egybe kellene toborzanunk még magát a kellőleg képzett néptanítók nagy tömegét is; szóval nálunk sokkal több praeparandiai növendékre és tanítójelöltre lenne szükség mint a mennyi szüksége lehet évenként pótló kidülők helyébe lépő tanítójelöltre Poroszországnak, és még is Poroszország 3405 praeparandiai növendéket képes fölmutatni, hazánk pedig 900-at legfőlebb! Valljon fognának-e vallásfelekezeteink e bajon rövid idő alatt, úgy mint kell, segíthetni? Avagy, — szóljunk igazat, — valljon fognák-e vallásfelekezeteink néptanító személyzetünket oly gyarlónak tekinteni, mint a minőnek azt a közoktatásügy szakemberei föl ismerik? Valljon fognának-e a vallásfelekezetek, mint ilyenek, rögtön megállapodni abban, a miben megállapodnunk azonnal kellene t. i. hogy az öszves 14,000 néptanodában csak oly tanítók alkalmaztassanak ezentúl, kiknek a modern ismeretkőr legáltalánosabb alapvonalairól legalább is már fogalmuk van, s hogy — miután ily készségű egyéneket 50—60 forintnyi fizetés mellett tanítókul kapni lehetetlen, — saját pénztárukból emeljék föl azonnal a vallásfelekezetek átlagosan 500—600 frtra valamennyi hazai néptanító évenkénti fizetését?

Am állítsa mindezek dacára az, ki 50—60 frtnyi évi fizetést egy korszerűleg művelt néptanító számára elégségesnek tart, vagy ki szükségtelennek véli, hogy népiskoláink élére a most alkalmazott néptanítók túlnyomó nagy tömegénél képzetlenebb szakférjak állíttathassanak, am állítsa az mindezek dacára is, hogy

a vallásfelekezetek képesek népiskoláinkat a kellő tanító személyzettel ellátni. Arról, ki mindezek dacára ilyesmit állít, nem gondolhatunk mást, csak azt, hogy nem is tartja szükségesnek, miszerént népiskoláinkban leendő választópolgáraink másra mint olvasásra, írásra oktattassanak. Igen, de nem várja-e el még az is a népiskolától, hogy mielőtt a fiuk a 6 évi tanfolyamból véglegesen a gyakorlati életbe lépnek, legalább hát olvasni és írni tökéletesen tudjanak? És ugyan képes-e a községbeli lelkész illető vallásfelekezetének népiskoláját egyedül oly hathatósan ellenőrizni, miszerént abból a tanulók túlnyomó része semmikép ki ne léphessen, mielőtt olvasni, írni, nem csak akadozva, de tökéletesen meg nem tanult? Annak, miszerént népiskoláink jelenleg oly kevés sikert mutathatnak föl, szakértők egyhangú véleménye szerént nagyrészt az is oka, hogy igen sokszor nem állanak sem szakértő, sem kellőleg éber tanfőlügyelet alatt. Minden szakértő azt ohajtja, hogy minél előbb állíttassanak föl ne csak az 5 nagy tanügyi kerületben, de ha lehet, minden megyében, sőt minden járásban tanfőlügyelügyelőkül valódi tanférfiak, kik maguknak a közoktatásügy terén már kellő ismereteket és tapasztalatokat szereztek, s kik az egyes falusi népiskolák szorgalmát, előmenetelét minden lépten nyomon egész könnyűséggel sürgethessék, megakadályozván egyfelől a sokhelyütt ellenőrség nem létében, kivált nyaranta oly annyira lábra kapó iskola — elhagyást, tanítói szünetelést, stb. s megjutalmazván más részről a sikerrel működő tanítókat s ösztöndíjjal, magasabb iskolával kecsegtetvén a kitünő tehetséű és szorgalmú tanulókat.

De ugyan fognának-e valaha sajátmaguktól ily szakértő fölügyelőket fölállítani nálunk a vallásfelekezetek? Valljon fognának-e rájuk évenként annyi sok ezret költeni? Rájok, a világiakra, néptanítókból előléptetett tanfőlügyelőkre?

A római katolikus egyház eredetileg nem ily célra alapította a maga népiskoláit. A mi anyaszentegyházunk népiskoláinak eredeti rendeltetése az volt, hogy abban a gyermekek a vallás elemeire, imára, énekekre oktattassanak, s hogy mindazon ismeretekkel fölszereltesse, melyek a legméltóságosabb oltári szentségnek méltó magukhoz való vételére szütségeltetnek. Az egyház tanterve szerént a geometria is csak azért adatott elő az

általa alapított iskolákban, hogy az a dogmatika methodológiájának fölvilágosítására szolgálhasson.

A népiskola pedig oly alakban, melyben azt a modern társadalomra nézve elkerülhetlenné hisszük, merőben világi fogalom.

Hogy várjuk tehát az egyháztól, hogy ily világi dolgok emelésére pazarolja el árva filléreit?

A modern népiskolát a modern társadalom számára csak a modern állam szervezheti meg.

Az egyház, a vallásfelekezetek nem fognak ellenséges indultal viseltethetni iránta. A vallás a szeretet tanát terjeszti, s nem akadályoztathatja az emberi nem tökéletesedését. Hisz az emberiség javáért kitörölte Copernic művét végre az egyház még az „Index“-ből is! A protestansoktól szinte nem várhatjuk, hogy olyasmit határozzanak egyházilag, a mit a törvényhozás közbefolyása nélkül teljesen ki úgy sem vihetnének, már csak azon pénzbeli akadályok miatt sem, melyek egyéb, protestans szempontból sokkal szükségesebb és fontosabb kiadásaik mellett, egy ily reformbehozatala által rájuk nehezlőnének. A görög egyesültek mindenben a római katholika egyházat követik. A görög keletiek népiskolái már most is a végrehajtó hatalom, a magy. kir. helytartótanács által, központilag igazgattatnak; a görög keletiek meg sem is érezhetnék a reform által autonomiájokon ütemezett esorbákat. Kinek érdekei, kinek intézkedései tehetnék tehát fölöslegessé nálunk a közoktatásügyi központosítást a népiskolák terén? Tán a zsidókéi? Tán az unitariusokéi? De hisz emezek sokkal fölvilágosultabbak, semhogy a nemzeti közművelődésért vallásfelekezeti külön érdekeiket a haza közös nagy érdekeinek alá ne rendelnék, látván, hogy azoknak a magukéit egyéb vallásfelekezetek is alárendelik: amazok, a zsidók pedig, mit vesztenének saját vallásfelekezeti szempontjokból, ha a helyett, hogy mint most népiskoláik a római katholika egyház fölügyelete alatt állanak, a világi fölügyelet alá állíttatnának?

Ha tehát a népiskolákat nálunk kellő számmal sem magánvállalkozók, sem a vallásfelekezetek föl nem állíthatják; ha népiskoláinkat kellőleg fölszerelni, kellő tanítókkal és tanfölügyelettel ellátni sem magánvállalkozók, sem a vallásfelekezetek nem képesek: úgy ki állítsa föl kellő számmal, ki szerelje föl korszerűleg azokat más, mint maga a nemzet?

Hisz a nemzet törvényhozása nem ütközhetik azon helyi nehézségekbe, melyek az egyesek és vallásfelekezeteink erélyét éppen a legsürgetősebb pontokon akadályoznák meg.

Vannak államférfiak, kik a község municipiuma által kívánják a népiskolát fölláttatni, fölszereltetni és föntartatni.

Ezen államférfiak számára az idő még el nem érkezett.

Megjárná a magyar polgárosodás, ha csak azon községekben működhetnék az iskola, melyek azt e pillanatban maguk megszavaznák, mindazon költségvetéssel együtt, melyet egy korszerűleg fölszerelt népiskola föntartása igényel! Aligha úgy nem járnánk mi is, mint a francia törvényhozás, mely pár évtizeddel czelött az iskola föntartására szükségelt költségeket azon ürügy alatt akarta a község nyakába keríteni, hogy a községet minden tekintetben föl kívánja szabadítani. Tudjuk, mi történt. Sok ezer község csak annyit szavazott meg az iskolára, a mennyiből az iskola alig hogy nyomoroghatott. Igen sok község pedig egyenesen azon félreérthetlen határozatot hozta, miszerént neki egyáltalán nem kell semmiféle iskola.

Szóval a községek sem segíthetik föl szomorú közművelődési állapotaink közepette a népiskolákat, úgy mint kellene; ki segítse föl tehát azokat, ha nem maga a törvényhozás, maga a de jure létező magyar állam?

MÁSODSZOR. Középkoláink, a gymnasiumok és reáliskolák szintén oly stadiumban vesztelnek, hogy azokat korszerűleg kamatozókká nem teheti más, csak a magyar törvényhozás, kiterjesztvén rájuk is a magyar állam közvetlen fölttyeletét.

Polgári, valódi polgári iskoláink éppen nincsenek.

Reáliskolánk is csak 17 van 2335 tanulóval (1863); és e 17 reáliskola közt is egy, a zsolnai már megszűnt, merő részvét-hiány, azaz növendékhiány miatt; egy pedig, a körmöci, algymnasiummá kívánt átalakíttatni; éppen azon vidéken, hol legtöbb kilátása lehetne a hazai technika ügyének.

Poroszországon 1863-ban volt 64 reáliskola 18471 tanulóval, és 19 magasabb polgári iskola 1991 tanulóval; tehát több mint 20,000 ifju élvezhette azon tanfolyamot, mely őket a tudományos alapra fektetendett polgári életre való előkészítendő; ezalatt pedig a gymnasiumok és progymnasiumok száma 172-re

és az öszves gymnasiumi és progymnasiumi ifjuság száma 45,403-ra rugott. Szóval több mint 65,000 ifju nyer évenként Poroszországon a közéletfolyamon kiképeztetést; nem is számítván ide azon sok ezer városi alsóbb rangú polgári iskolát, melyekben több százezer porosz gyermek az alsóbb fokú polgári életre minden szükségelt korszerű ismerettel évenként fölruháztatik.

Nálunk Magyarországon a nép derekát, a túlnyomólag közgazdászati munkára hivatott rétegek ifjú sarjadékát, mint főnebb említém, öszvesen 17 reáliskola képzí, meg 27 kereskedelmi tanoda, mely utóbbiakat 1863-ban 2057 tanuló látogatta.

Ha már most a tanintézetek és tanulók számát tekintjük is egyedül, sajnos hátrányban állunk Poroszország mellett; miután nálunk 17 reál- és 26 magánkereskedelmi tanoda végezi azon munkát, melyben Poroszországon 64 reáliskola, 19 magasabb, és sok ezer alsóbb polgári iskola fáradozik. A mi elemi iskoláinkat senki nem fogja a porosz városok nép- és alsóbb polgári iskoláival összehasonlítani. Poroszországon elég nemzeti irányú és mégis korszerű műveltséget visz ki magával az életbe a kevésbé vagyonos polgár egy ily városi alsóbb polgári vagy népiskolából. Még alaposan megtanulja ott a mennyiség- és természettudomány, a természetrajz, földrajz, történelem és irodalom alapvonalait. Nálunk három négyosztályú városi, úgynevezett főelemi tanodánk is csak arra szolgáltak eddigelé legfőlebb, hogy német ajkú polgárságunk a magyar olvasást és írást rajtok megtanulja. Magasabb tudványat bennök e városi főelemi tanodák nem voltak képesek ébreszteni, sőt még oly vezérfonallal sem látták el azok a németajkú polgárok gyermekeit, tehát városi ifjuságunk legjelentékenyebb részét, mely őket a magyar közművelődés gyakorlati iskolájába kalauzolta volna, miután egyszer már ezen főelemi tanodákból kiléptek. Német irodalmi termékekből sajátították el rendesen későbbi éveikben összes műveltségöket. Ezért maradtak idegenek a magyar irodalom, idegenek az összes magyar közművelődéshöz iránt.

Ez azonban továbbá már így nem tarthat.

Nekünk mindenekelőtt egy nemzeti polgári osztályra van szükségünk; oly társadalmi rétegekre, melyek a productiót, s a ne consumptiót ismerjék el legfőbb föladatuknak a mindennapi életben, s a mellett még gyökeresen magyar műveltségűek legyenek is.

Ily polgári osztályt azonban 17 kis reáliskola és 27 kereskedelmi iskola még nem teremthet meg. Nekünk legalább minden megyében kell átlagos számítással egy reáliskola; azonfölül kell három négy annyi polgári iskola mint a hány gymnasiumunk van. Konek szerént, kinek adataira főnebb is hivatkoztam, Konek szerént 1863-ban volt 90 gymnasiumban 21,052 tanuló. Tehát gymnasiumainkat meglehetősen számmal látogatja a hazai ifjúság. (Konek mellőzte e kimutatásban a békési reálgynasiumot 75, a hajduböszörményit 68, a karcagit 29, a hajdunánásit 54, a mezőtúrit 107, a hajduszoboszlóit 46, a szentesit 81, a békés-esabait 70, a besztercebányait 79, a löcseit 96, a sárszent-lőrincit 39, az újverbászit 64 tanulóval, tehát mellőzött e kimutatásból 12 gymnasiumot összesen 808 tanulóval; ezenkívül mellőzött még hat gymnasiumot, u. m. a felső-lövői és a karloviczi, zengi, zsolnai, rosenbergi s vinkovezei gymnasiumot körülbelül 250 tanulóval, azaz mellőzött összesen 17 gymnasiumot vagy 1000 tanulóval, de ezen adatokat nem használhatom föl jelenleg, miután az érettségi vizsga eredményeiről részletes tudósítást e mellőzött gymnasiumokról nem bírok, a makói és ceglédi gymnasiumi alapítványokat ide sem értve).

A Konek jeles hazánkfia által fölhozott 92 gymnasium 21,000 és néhány száz tanulója közül ugyancsak az 1863-diki tanévben érettségi vizsgát tett 1165 sikerrel, 118 pedig megbukott. Azaz, körülbelül 22,000 tanuló látogatja ugyan évenként gymnasiumainkat, de miután csak 1200—1300 jut föl évenként az érettségi vizsgáig, a többi nagy tömeg pedig már az alsó osztályokból elmarad, jele, hogy vagy nem tartják szükségesnek bevégezni a classica alapra fektetett gymnasiumot, vagy pedig nem képesek azt bevégezni értelmi, avagy anyagi, földirati s egyéb nehézségek miatt.

Hogy azon sok ezer ifjút, kik a gymnasium alsó osztályai-ból maradnak el, azon célból, hogy onnét egyenesen a gyakorlati életbe lépjenek, hogy ezen sok ezer ifjút örömet küldenék szü-leik oly tanodára, melyen, mint a polgári iskolán nem csak lélektanai categoriáik fejlesztenének nyelvészeti mozzanatokkal, de ismeretkörük is gazdagíthatnék korszerű ismeretekkel, ezt mondani is fölösleges.

Valóban, azt hiszem, senki sem fogja tagadhatni, miszerént

gymnasiumaink nyelik el azon ifjúságot, melyet hivatásához már csakis reál- vagy polgári iskolák vezérelhetnének el, s hogy a magyar társadalom fejlődése csak akkor fog a kívánt mederbe érhetni, ha majd gymnasiumaink és népiskoláink között is meglesz egy széles nagy középútja a reálirányú tanfolyamnak, mint a hogy megvan a honoratiorok és a legalsó munkás osztályok között is egy széles nagy rétege a magyar társadalomnak. E széles nagy társadalmi réteget, a kisebb iparosok, kereskedők, roppant rétegét kell minél előbb nemzeti szellemben jól megiskoláznunk. De miután a népiskola nagyon kevés, a reáliskola pedig nagyon tudományos az ő megiskolázásukra, kell, hogy minél előbb oly polgári iskolákat hozzunk létre, melyek eme nevezetes és hatalmas társadalmi réteg értelmi szükségleteit legjobban kielégítsék. Kell, pedig, hogy érintett társadalmi rétegünknek már most serdülő sarjadékán kezdhessük meg a korszerűleg nemzeti iskolázást, ha a 48-iki választási alap által képviselt demokrata eszméknek őszintén megkivánjuk tenni mindazon szolgáltatásokat, melyeket társadalmi helyzetünk szabadelvű fölfogása megkíván.

Kell, azonban, hogy ne 17 polgári iskolával kezdjük meg társadalmunknak ezen oly végzetteljes közművelődési reformját; hanem legalább is pár száz tökéletesen felszerelt, korszerűleg elhelyezett polgári iskolával egyszerre.

Ezek a mi égető szükségleteink.

Úgy, de ki fog népünknek rövid idő alatt pár száz korszerűleg felszerelt polgári iskolát nyitni, ha ezt nem az állam teszi?

Tán ismét magán vállalkozók, vagy a vallásfelekezetek?

Magánvállalkozók nálunk ilyesmire alig akadnának. A dolgok természetes rendjében fekszik már, hogy magáuemberök vállalatokba tömegesen országszerte csak akkor bocsátkoznak, ha valami rendkívüli ujdonság új korszakot látszik nyitni a közigazgatási viszonyokban. Az emberek ilyenkor vakon biznak egyéniségökben, bizonyosnak hiszik a sikert, s egész lelkesedéssel fognak a kísérletekhez. A kezdet megvan: ezentúl minden attól függ, van-e pénzök a kitartásra? Mert miként egy beszédemben mondottam, négy stadiumon kell keresztül mennie szeréntem minden reformmozzanatnak. Az első stadium az, melyben agyonhallgatják a reformátort, a második az, melyben megtagadják tőle a józan ész, a harmadik az, melyben kétségbe vonják magát jelle-

mét, míg végre a negyedik stadiumban ha nem is maga a reformator, hát legelkeseredettebb ellenségei gazdagodnak meg, vagy emelkednek föl az üldözött föllépő reformeszméin. Minden tehát attól függ, valljon van-e annyi pénze, s annyi életerege a reformatornak, hogy keresztül bírjon vergődni egymásután, ha nem is az ő saját személye, de legalább reformeszméje, mind e négy stadiumon? Ha van, akkor az ige megtestesült. Ha nincs, akkor elhaló szó, holt bötü marad, míg számára, tán hosszú idők folytán, a szükséges kedvező körülmények valahogy be nem következnek.

Alkalmazzuk már most ezt iskolanyitó magánvállalkozókra.

A polgári iskola bizonyára még most nem is az az eszme, melynek megtestesítéséért nálunk néhány száz ember azonnal anyagi áldozatokba kívánná verni magát, mihelyt csak az ily polgári iskolák terjesztése bárki által a közvélemény figyelmébe ajánltatik.

A polgári iskolák mellett évek óta küzd már a nyilvánosság terén Dr. Lutter Nándor, az ország ezen egyik legkitünőbb tanfőfia: és még sem találkozott mindez óráig sem nagylelkű Maccenas, sem merész vállalkozó, ki ily polgári iskola alapítására vállalkozott volna.

Igy fog ez maradni mindaddig, míg csak e polgári tanodákat törvényhozásunk maga föl nem állítja. A törvényhozásnak pusztá ajánlata sem segíthetne e bajon; a törvényhozásnak magának kellene intézkednie is.

Egy polgári iskola megnyitásához legalább is 6000 forint tőke, és évenkénti főtartására legalább is 8000 forintnyi jövedelem kellene. De honnét venné a polgári iskola e jövedelmet? Nekünk legalább is pár száz polgári iskola kell azonnal. Vagy az kell tehát, hogy pár száz Maccenasunk is támadjon azonnal, kik mindannyian 160,000 forintnyi alapítványt tegyenek le a haza oltárára, vagy pedig az kell, miszerént oly magas tandíjt szabjon a polgári iskola, hogy 8000 forint évi jövedelemre szert tehesen. De ugyan ki merne napjainkban mindjárt pár száz ily nagylelkű gazdag honfúról álmodozni, midőn úgylis alig bírják már lelkes hazánkfiai a sok mindenféle adakozást?

S minő szülő küldené gyermekét oly polgári iskolába, melyben 40 forint tandíjt kellene fizetni érte, a nélkül, hogy a szülőnek, — szükségkép alsóbb polgári osztályú szülőnek — csak fogalma

is lenne az újonnan fölállított, s valószínűleg más helyről odatelepített magánvállalkozók által nyitott tanintézetéről? Pedig ha 200 tanulót veszünk is föl átlagosan minden polgári iskolára, 10 forintnyi tandíj még csak 2000 forintot tenne ki évenként: hogy a 8000 forintra rugó évi kiadások rendesen fedeztethessenek, ide legalább is 40 forint tandíjt kellene fizetni 200 tanulónak.

Vagy tán azt óhajtáná valaki, miszerént e szükségelt néhány száz polgári tanoda alapítási és fõntartási költségeit ne egyes magánvállalkozók, hanem e célra alakuló tágabb körű társulatok, és ugyan akár részvényes, akár csak nagylelküleg segélyzõ társulatok fedezzék?

Boldog képzelõdés, mely nem birt mindeddig okólni azon nehézségeken, melyekbe hazafias magyar egyesületi szellemünk ez idétt minden lépten nyomon ütközik!

Gazdasági egyesületeink, tudományos társulataink is alig birnak tengõdni. Mért? részben azért is, mert tagjaik jelentékeny része hátralékban marad rendesen tagsági díjával; még inkább pedig azért, mert azok, kik ezekkel támogathatnák a magasabb célra alakult egyesületeket, ritkán csatlakoznak az ily egyesületekhöz. Alakíthatnánk százszámra polgári iskolákat terjesztõ egyesületeket; megint nem támogatnák azokat milliomosaink, dúsgazdagaink; — sõt ez utóbbiak közül tán sokan már elvbõl is elleneznek az alsóbb néprétegek fölvilágosítására czélzó „rohamos“ intézkedéseket. — Megint csak szegény lelkészeink, tanáraink, népnevelõink, írõink és gazdatisztjeink vállaira nehezednék az adakozás, s a részvényvétel legfõbb súlya; megint csak az õ véres verejtékkel szerzett filléerekkel kellene hozzá fognunk azon vállalatához, melynek célszerû nekilendíthetése több milliót kíván.

Hozzon tehát az országgyûlés törvényt, s részeltesse a fölállítandó polgári iskolák pénzalapját azon adóból, mely alól éppen oly kevéssé birja magát kivonni a netán nemzeti közmûvelõdési érdekeink iránt teljesen süket bankár, mint a hogy nem birja magát alóla kivonni a netán idegenkedõ, minden haladást ellenzõ, reactionarius nagy földbirtokos.

Valljuk meg õszintén, nálunk csak ez segíthet.

Igen sok dúsgazdagunk és vagyonos honfitársunk vagyon, kinek lángoló hazaszeretete minden pillanatban valóban korszerû tanújeleit birja adni áldozatkészségének. De vannak elte-

metve milliók oly körökben is, hol saját jóvoltukból mit sem akarnak tudni a nemzeti közművelődés érdekeiről. E tőkét kell megadóztatnunk, mert ezek százezrekkel gyarapíthatnák a polgári iskolák pénzalapját azonnal, míg nyomorgó értelmes proletariatusunk áldozatfillérei az adakozóknak könyükbe kertülnek ugyan, de a haza ügyén nem lendítnek.

Ha komolyan haladni akarunk, akkor igaz arányba kell jönnie már egyszer áldozatkészségünknek vagyonosságunkkal. Az egyenlítőtetés e népszerűtlen munkáját azonban sikeresen, veszély nélkül nálunk nem végezheti más, mint a magyar állam, azaz, hol a személyes érdekesorbulás legkönnyebben, legtermészetesebben kibékül a köztigyérti áldozattal, — a törvényes magyar országgyűlés. — —

Láttuk, hogy polgári iskolákra minélelőbb szükségünk legyen. Láttuk azt is, hogy e polgári iskolákat nem állíthatják föl, sem nem tarthatják fenn kellő számmal, s korszerű felszereléssel éppen a legszükségesebb helyeken sem egyes magánvállalkozók, sem az e célra netán alakuló társulatok jelen nyomasztó anyagi és vizsás közművelődési viszonyaink között.

Miután azt sem hihetem, hogy valaki lehetségesnek tartsa, miszerént ugyan e terhet, melyet egyes magánvállalkozók és adakozók egyfelől, másrészről pedig az e célra alakuló segélyző vagy részvénytársulatok külön külön nem lennének képesek elviselni, egymással bármilyen arányokban is szövetkezve elviselhesék: hátra van még, hogy azt vizsgáljam, mennyire lennének képesek nálunk érintett polgári iskolák kellő kiállítására és fönntartására, akár ismét külön magán nagylelkű adakozókkal, akár magánvállalkozókkal, magán segélyző társulatokkal frigyben a vallásfelekezetek ?

A római katolikusok — a görög katolikusokat is mindig oda értve, — a római katolikusok, mondom, mint vallásfelekezet tanodákat csak úgy nyithatnának, ha e célra valamely egyháznagy vagy szerzet, vagy bárki más alapítványt teszen. Egyháznagyjaink elég dicséretes bőkezűséget fejtettek ki a legutóbbi időben is a közoktatásügy terén. Az ország primása maga 200,000 forintot ajándékozott a nagy-szombati gymnasium javára. Igen, de nem oly erőmegfeszítésekbe kerültek-e már ezen áldozatok is, miszerént egyhamar tőlök milliókra menő újabb adakozást

csakugyan nem várhatni? A római katolikus egyháznagyok hagyományos nagylelkűséggel viseltetnek a humanisticai tanintézetek, a gymnasiumok iránt.

Még ha eléggé bírnák is fedezni, vagy segélleni tulajdon gymnasiumaikat, kérdés, fognának-e tömegesen adakozni minden megyében oly tanodákra, melyek célja, szervezete, tanrendszere — még ha fölállításukat az országgyűlés ajánlaná is, — rájuk a buzgó egyháziakra nézve mindvégig idegenek maradnának? És azután, ki látná el e polgári iskolákat a római katolikusoknál kellő tanítószemélyzettel, ki adna irányt azok belső tanrendszérének? Ha képesek lennének is 50—60 polgári iskolát, mint ugyancsak római katolikus polgári iskolát, azaz felekezeti iskolát, lelkesebb egyháznagyjaink egyes nagyobb városok, vagy magánvállalkozó, segélyző egyletek támogatásával létrehozni, az az megnyitni: azt már nagyon is kétlem, hogy hogy lennének képesek azokat, kellőleg fön is tartani? Hol vennék a tanárokat? Hol a tanárok fizetésére fedezendő évi jövedelmet? Utóbbi elérésére ismét valódi sarcot kellene kivetniök a tanulókra, a minek legtermészetesebb eredménye az lenne, hogy e római katolikus polgári iskolákat senki sem látogatná. Tanárokat pedig egyháznagyjaink, kellő képzettségű tanárokat kellő számmal éppen nem bírnának előteremteni. Egyiránt fogynak mind világi clerusunk, mind szerzeteink. Tanító szerzeteink azon 38 gymnasiumot is alig bírják már tanárokkal ellátni, melyeket magukra vállaltak. Növendékpapokat kénytelenek sok helyütt tanárokkul alkalmazni, vagy, — mi nekik hasonlíthatlanul többre kerül, — világi pót-tanárokat. Az egyházmegyék papsága meg hogy láthatna el pár száz polgári iskolát? Vagy tán 150 ftos fizetéssel működjenek holmi kántorok azon tanodákon is, melyeknek föladata volna leendő nemzeti polgári osztályunkat, — állami jövőnk ezen egész alapját, — a XIX század szabadelvű, hazafiás és mégis korszerűleg sokoldalú, korszerűleg alapos tanfolyamán keresztül vezérelni?

Világiak pedig aligha tennének ma már polgári iskolákra tüzetesen vallásfelekezeti alapítványt. Oda, hogy valaki korszerű polgári iskolákra tegyen alapítványt, legalább is oly foka kell a szabadelvűségnek, mely fokon tüzetesen vallásfelekezeti szint nehezen fog valaki nálunk kölcsönözni alapítványának.

Azután azon junkerek száma is kevés nálunk, kik polgári

iskolát csak azért akarjanak föllállítani, hogy abba minden nem-aristokratát viaszszoríthassanak.

Mint felekezet állíthatnának ugyan protestánsaink is szép számmal polgári iskolákat, s el is bírják látni azokat tán kellő tanerővel. Ők mint vallásfelekezet biztos, korszerű tanrendszert is fognának behozni mindenesetre e polgári iskolákba. Autonomiájok őket erre is képessé tenné. Igen, de mire való volna ma már nálunk egy oly verseny, melyen csak egy vallásfelekezet haladhat, a másik pedig a küzdőmokra ki sem léphet, midőn a törvényhozás nemzeti kérdéssé emelvén valamennyi vallásfelekezetre nézve a polgári iskolákat, katolikusokat, protestánsokat, óhitűeket, izraelitákat egyformán tehetne biztossá az iránt, hogy az illető polgári iskolának sem földirati elhelyezése, sem fölszerelése, sem szervezete, sem tanrendszere, sem vezetése nem fogna ellenkezni közös édesanyánknak, a hazának korszerű érdekeivel?

HARMADSZOR. A gymnasiumok és reáliskolák ügye szintén azt kívánja, hogy az egész nemzet siessen minélelőbb törvényhozásilag segédökre.

Magára hagyni a dolgok fejlődését a gymnasiumoknál sem lehet, a reáliskolák pedig ugy sem vallásfelekezeti alapítványok.

Nem lehet magukra, alapítványaikra és vallásfelekezeteikre hagyni a gymnasiumokat már csak azért sem, mert dacára annak, hogy körülbelül 109 gymnasiumunk működik Magyarországon, — Erdélyt és Horvát-Tótországot ide sem értve, — gymnasiumaink még sem elégségesek. A szám nem válik szegényünkre, miután Poroszországnak is csak 144 gymnasiuma és 28 progymnasiuma van mindössze. A szám, mondom nem csekély, de földiratilag rosszul vannak fölosztva. Ha hitelt adhatunk statisztikusainknak a visszakapcsolt részeket ide sem értve, négy vármegyénk vagyon még mindig, melyekben egyáltalán se hire, se hamva sincs semmiféle gymnasiumnak. Thurócban nincs, Ugoesában nincs, Árvában nincs és Tornában sincs gymnasiumunk; Csanádban is csak az idén alapítottak. Míg a 76 □-nyi Gömörme gyében nem kevesebb mint 5, a 82 □-nyi Pozsonymegyében szinte 5, a 65 □-nyi Sárosme gyében 4, s a 74 □ mér földnyi Veszprémmegyében 3 gymnasium alapítottak: a 116 □ mér földnyi Torontálmegyében, s a 108 □nyi Krassóme gyében

alig tengődik egy-egy. Pedig e hiányt a reáliskolák sem birják, miként alább látni fogjuk, kipótolni. De nem csupán ez a szerencsétlen oldala vagyon a történelmi fejlődés magára hagyott mozzanatai szerint bekövetkezett gymnasiumi rendszer földirati elterjedésének: hanem nagy gyarlósága utóbbinak az is, miszerint sok vármegyében van ugyan algymnasium, 3, 4, 5 vagy 6 osztályra, de nincs teljes főgymnasium 8 osztályra, mely a megyebeli ifjúságot az egyetemi tanfolyamra előkészíthetné. Nincs teljes főgymnasium Komáromnak, Zalának, Somogynek, Tolnának, Nógrádnak, Trenesinynek, Liptónak, Csanádnak, Torontálnak, Krassónak! Pedig a közlekedés éppen ezen vidékeken segíthet a szülőknek legkevesebbet. Vagy tán közömbös dolgok ezek egy valóban művelt, valódi negyvennyolcas hazafiú előtt?

A gymnasium, még ha teljes is, nálunk még mindig csak egyoldalú, előkészítő tanfolyam, melynek nem is célja az ifjúságot a gyakorlati életben megkivántató műveltséggel véglegesen felszerelni. A négy osztályú algymnasiumban pedig éppen alig szerezheti meg nálunk a legesekélyebb korszerű ismereteket is a serdülő magyar honpolgár; a mi kevés mennyiségtant és természetudományt hall, azt előli, még mielőbb kellőleg megfogamzhatnék benne, a túlhajtott mérsékben rá erőszakolt latin grammatika. Vagy tán mindegy, ha 15—20 megyének öszves, kevésbé vagyonos ifjúsága kénytelen is a négy latin osztályú felszeg művelődéssel beérni? Ha 15—20 megyének öszves kevésbé vagyonos értelmisége a latin grammatika és syntaxis által fogja jövőre is államférfiait, politikusait, választó polgárait képezni? Vagy tán mindegy a 48-ban szentesített demokrata elvekre nézve, akár találnak, akár nem találnak kellő iskolát, és azután kellő pályát a 15—20 megyének kevésbé vagyonos rétegeibe temetett rendkívüli tehetségek, melyek a magyar hazának illő tanodacsoportosítás mellett üdvére, dicsőségére válhatnának? A művelt nyugati államokban évtizedek előtt belátták már a félgymnasiumok célszerűtlenségét, s igyekeztek is a helyhöz kötött kegyes alapítványok négy-öt osztályú, humanistikus tanintézeteit a felsőbb osztályokkal betetőzni.

Nálunk is ily rendszabályokra volna szükség mindenek előtt; de ugyan hát ki tegye kivihetőkké, ha nem a törvényhozás teszi maga kivihetőkké e rendszabályokat?

Egy egy gymnasium megnyitása legalább is 40—50,000 forint tőkét igényel; föntartása legalább is 15,000 forintot évenként, ha korszerű mérvekre akarjuk az intézetet fektetni. Oda pedig, hogy egy 4 osztályú gymnasiumot a szükséges felső osztályokkal teljes gymnasiummá, azaz egyetemre, műegyetemre, s egyéb magas tanfolyamokra, vagy közvetlen a gyakorlati életre képesítő tanintézetté kiegészíthessünk, minden egyes kiegészítendő és teljesen fölszerelendő algymnasiumnál legalább is 7000 forintra, ha nem többre lenne évenként szükségünk.

Hogy tehát a gymnasiumok körül a legszükségesebb reformok megtörténhessenek, oly nagy tőkére, s oly nagy jövedelemre kellene szert tennünk, melyet rövid idő alatt vallásfelekezeteink alig, magánvállalkozók pedig egyáltalán nem lennének képesek előteremtteni.

A római katolikusoknál ismét csak egyháznagyjaink tehetnének meg erre nézve a kellő alapítványokat. Most midőn ideiglenesen, habár törvénytelen módon, középtanodáink sok tekintetben országos *) központosítás alatt állanak, valószínű ugyan, hogy egy vagy két gymnasiumot szívesen alapítanának egyháznagyjaink, a nélkül is, hogy azok belső szervezetét, tanrendszerét ők maguk kívánnák megszabni: de, ha arról lenne szó, miszerént vallásfelekezeteink maguk vállalkozzanak huszharminc gymnasiumnak részint egészen újbóli föllállítására, részint költséges korszerű kiegészítésére, akkor alig hihetem, miszerént egyháznagyjaink, — kik pedig többnyire megannyi érdemes, éltesebb, latinműveltségű, conservatív esznekörű, hogy ne mondjam, negyvenhetes hazafiak, egyhangu viszaesést ne követnének el újra kedvenc latinhumanismusuk végett a XIX. század szükségleteinek rovására. Tanító szerzeteink egyes tagjai, — mint alsóbb s fiatalabb papságunk egyáltalán, — a legforróbb, legfölvilágosultabb hazaszeretettel csüggnék nemzeti közoktatásunk ügyének érdekein: de hogy akadályoztathatná meg az alárendeltek evangéliumi engedelmissége az egyház-elüljárók netáni hagyományosságait?

*) E szóval „országos“ jeleli a 47-es fölfogás azt, a mit voltaképen magyar államinak kellene nevezni; miután de jure a magyar állam csakugyan minden időben létezett, és a magyar állam alkotmányos is volt mindig de jure. Az „országos“ jelző igen sok esetben fordítása a német „Lands“ — — —nak, mely már abból indul ki, hogy Magyarországi provincia.

Azután itt még más okok is harcolnak a törvényhozás beleavatkozása és az 1848. XX. 3 törvénycikk mellett.

Gymnasiumi tanáraink oly sanyarú fizetést húznak, hogy mellette csak tengődhetnek, de küldetésüket a nemzeti polgárosítás nagy munkájában egyáltalán végre nem hajthatják. Vannak sokan, kik azt tartják, miszerént a tanárnak csak éppen annyi jövedelemre van szüksége, hogy megélhessen. „Ha sok pénze van a tanárnak, akkor elbizza magát, elhanyagolja magát, elbutúl.“ Így gondolkodnak, fájdalom, mindez óráig igen sokan a döntő körökben. Ezen szempont merőben negyvenhetes; és vagy vétkes államférfiui ledérségnek, vagy egyoldalú félszeg elfogultságnak lehet csak kifolyása. Oly kormányférfiak vallhatják azt legfölbbs, kik nem is mernék föltenni, hogy magasabb tudvágy, nemesebb ösztön a buvárló, gondolkodó élet után még egy lenézett kasztbeli egyénben, egy tanárban is lakhatik. Vagy vallhatják ezen elvet oly burokraták is, kik szentül meg vannak győződve, miszerént a tanító személyzetnek nincs is más rendeltetése, mint az, hogy bizonyos, kiszabott részét képezze az udvari eseléségnek. Természetesen azután, az ily burokraták éppen oly keveset törődnek avval, valljon megszerezheti-e magának öntökélyetesbítésére a tanár a szükséges segédeszközöket fizetéséből, vagy nem, mint a minő kevéssé törődnek a tanárok egyéni szellemi tökéjéhez kötött irodalmi, köztudományos és általános vagy nemzeti közmívelődési reményekkel a negyvenhetes kormányférfiak. Egyik sem éri föl közölök a haladás azon diadalát, melyért örömet áldozná föl a kényelem óráit, még a legnagyobb fizetés mellett is, kellő segédeszközökkel megkönnyített kedvenc szakmájában buvárkodásának bármely tanár, — nem érheti föl, mondom, az emberi szellem haladásának e diadal érzetét sem negyvenhetes patriarchalis állambölcs, sem oetroykkal idomított burokrata, sem szívvel, sem elmével. Az egyház nagyjai megérthetik e szükségleteket, mint tisztán világi szükségleteket föl is fogják ismerni azokat, de szintén alig fognak milliókat szentelhetni ily világi célokra, midőn szorúlt anyagi helyzetök miatt közvetlenül evangéliumi jó cselekedetekre is csak mérsékelt föléreket szentelhetnek.

Jelenleg gymnasiumi tanáraink legjobb esetben 900—1000 forintnyi évdíjt húznak. Ez azonban csak ritka kivétel. Legtöbb-

nyire hatszáz forint az, miből egy magyarországi gymnasiumi tanárnak lakást tartania, ruházkodnia, családja mulattatására vagy gyógyítására a szükségeseket beszereznie, magát könyvekkel, lapokkal, sőt konyhával ellátnia, szóval élnie, családotól élnie kell. Pesten és egyéb vidéki városokban — miként jeles szak tekintélyünk Riedl Szende megjegyezte — e hatszáz forintból 300—400 forint lakásra is alig elég, honnét fedezzék tehát egyéb életszükségeiteket a magyar gymnasiumok tanárai? Hogy gyarapodjék azután tudományos irodalmunk kellő, korszerű szakmunkákkal, hogy kellő számu szakképzett olvasókkal, fogyasztókkal, midőn éppen azok nem képesek maguknak sem alkalmat szerezni a tanulmányra, a termelésre, sem pénzt a könyvvételre, a kik hivatásérzetöknél fogva legtermészetesebb termelői és fogyasztói lennének jelen elmaradt, félszeg közművelődési viszonyaink közepett a szaktudományos irodalomnak? Poroszország sem ad gymnasiumi tanárainak több fizetést mint átlagosan 950 tallért a legdrágább, 850 tallért a kevésbé drága és 750 tallért az alsóbb helyeken.

Igen, de Poroszország gymnasiumi tanárainak bőven van részök a nyilvános könyvtárakban, muzeumokban s a tanulmány minden kitelhető segédeszközeiben, nem kell nekik erre fizetésökből mit sem elvonniok, irodalmi munkálkodásaikat dúsan tiszteletdíjazzák a kiadók, fizetésök emelésére számot tarthatnak évek folytán egész 1300, sőt ha igazgatókká lesznek, egész 1800 tallérig, nyugdíjuk biztosítva van, sőt, mi a legfontosabb, előléptetésök is az állami szaklagos szolgálattétel lépcsőzetén. A tudományos férfiak azután is csak emberek maradnak, ha el is nyerték tanszékeiket. A tudvány nemes ösztönzetein kívül nagy részt még emelkedni is szeretnének, éppen úgy mint kevésbé tanult tisztviselő embertársaik, a társadalomban. Ha nem akarnának is ök maguk, hát még is előbb utóbb kapkodniok kell a társadalmi kitüntetések után, mert szakadatlanul erre nóggatják őket sok világi örömtől megfosztott nejeik, és sok világi öröme számító, korlátolt, lenézett helyzetöket tán nem is sejdítő, különben tán annyi reményre jogosító gyermekeik.

Szóval a tanár helyzetén minden oldalról segitünk kell, különben jobbfele parthiera sem igen fognak nálunk még szert tehetni köztudományosságunk legtermészetesebb előbajnokai,

a gymnasiumi tanárok még vagy pár évtizedig, nem hogy maguknak azon állást kivíthatnák, melyre nekik, ugyancsak nemzeti köztudományosságunk legtermészetesebb előbajnokainak, szemközt a negyvenhetes előítéletek messze elharapózott népszerűségével oly annyira szükségök van. Ha pedig arról van szó, hogy a tanárt fáradhatlan működése jutalmául csakugyan kellőleg, érdemei szerént ki is tüntessük, úgy alkotmányos nép, ha igazán szabadelvű akar lenni, más módot e kitüntetésre nem választhat, mint melyet Cournot ajánlott a francia tanfölgyletről szóló munkájában. Nem az elnyomorodott tanítók számára alapított, a legutolsó irodaszolga által is lenézett rendjelecskék, nem holmi nagy elvértve, szeszélyszerűleg osztogatott közigazgatási hivatalnok címek adnák meg a valódi jutalmat a közoktatásügy terén kitűző hazafinak; rá nézve csak az lehet valódiilag méltó kitüntetés, ha saját hatáskörében történik előléptetése. Megkettőztetett tanfölgylelő személyzetre soha sem volt égetőbb szükség Magyarországon, mint éppen e pillanatban. S a tanfölgylelő szerep a megjutalmazandó tanárra nézve a legcélszerűbb kitüntetés, kivált ha e tanfölgylelő szerepre nem bürokratiai előljárói által neveztetik ki, hanem tulajdonársai által választathatik el, mint Cournot és Jules Simon akarják.

Az előléptetés e neme azon vigaszt is nyújthatná az érdemteljes, magasabb készültségű magyar tanárnak, miszerént kitüntetése egészen azon alkotmányos szellemben történt, mely nem hagyhat hátra semmi bizalmatlanságot az ellenzéki párt részéről. A tanárok bizonyos kerületenkint gyakorolhatnák nálunk a választás ezen jogát, s hozhatnának be a közoktatásügyi előléptetésbe oly szabadelvűséget, minőről a porosz bürokraták, és juncker állambölcsek nem is álmodnak. E mellett, oly tanfölgylelőkre is szert tehetne már valahára a magyar közoktatásügy, kik nem állanának modern tudományos képzettségre sem messze az alájok rendelt szaktanárok mögött.

Ily előnyökkel keesegtethetné a magyar gymnasiumi tanárokat közoktatásunk nemzeti, parlamenti központosítása; míg ha a vallásfelekezetekre tolatik a középtanfolyam öszves vezetése és kezelése, a római katolikusoknál és görög katolikusoknál azonnal elesik mind e kilátás a tanárok helyzetének emelhetésére nézve.

Egyháznagyjaink, mondom, nem fognának évenként száz-
ezreket szentelhetni a tanárok fizetésének javítására, mely ja-
vítás szükségességét conservatív szempontjaiknál fogva be sem
fognák látni. Elöléptetésről parlamentarís, szabadelvű szellem-
ben, pedig szó sem lehetne, mert a tanfölügyeletet az egyházna-
gyok nagyon természetesen ismét csak egyházi férfiak kezében
hagynák. A hagyományosság elvéhez egész kegyelettel ragasz-
kodván, címzetes, alkalmazás nélküli prépostokat, kanonokokat
terhelnének ők megint csak a tanfölügyelet bokros teendőivel,
és ezen áhitatos érdemteljes férfiak egész hazafiassággal működ-
nének is ismét, a rájuk ruházott egészen profán hatáskörben,
noha annak érdekei lelkipásztori buzgalmukat oly sok oldal-
ról, legalább is idegenszerűleg fogná érinteni. Különben kizá-
rólág a római katolikus, görög katolikus, óhitű, unitarius,
evangelikus és protestans felekezetek még a meglevő gymnasiumokat sem igen láthatnák már el kellőleg ezentúl, mintán a
budai, besztercebányai, löcsei, ungvári, szabadkai, pozsonyi,
jászberényi, selmeci, szakolcai, kaposzvári, szilágysomlyói, bárt-
fai, félegyházi, aradi, bajai, lugosi, és az egyik pesti, teljesen
fölszerelt, 8 osztályú gymnasiumokat úgy sem vallásfelekezeti
kegyalapok, hanem részben úgynevezett „országos,” részben
városi, részben osztrák császárságilag eddigelé közösen kezelt,
úgynevezett „állami” alapok tartják fönn, sőt hozták is létre.
E mellett még a többi gymnasiumnak is igen sokszor más, mint
vallásfelekezeti segélyforrásra kell szorúlnia: és mégis 89,441
forint iskolapénzt kell még mindig fizetniök gymnasiumi tanuló-
inknak, holott az ösztöndíjak illetéki öszvege, noha azokban
1190 ifjú részesül, nem megy többre mint 72,075 forintra.

A protestansok föl bírnának, meghiszem, állítani, saját val-
lásfelekezeteik számára elégséges számmal teljes gymnasiumo-
kat, sőt föl is bírnák szerelni kellőleg azokat. Bírnának tán se-
gíteni tanáraik fizetésén; nyithatnának számukra még kecsegte-
több előléptetést a közoktatásügy terén, mint a minő náluk már
is gyakorlatban van; bírnák magasabbra emelni, s megszapori-
tani az ösztöndíjakat. De kárpótolná-e azután a protestans val-
lásfelekezetek kizárólágos sikere azon elmaradást, melyet a ka-
tholikusok és minden egyéb vallásfelekezetek ez által nálunk
szükségkép szenvednének? Ha gymnasiumaink kizárólág vallás-

felekezeti színezettel bírnának : a tankönyvek szintén mindig élesebb és élesebb hangját vennék föl, kivált a történelmi szakban, a felekezetiességnek. És valljon használna-e egy ilykép értett szabadverseny a nemzet legkomolyabb életkérdéseinek, most, midőn minden tekintetben korszerű fölfogásra és egyetértésre lenne szükségünk ?

Legnagyobb bajt okoznák azonban egy ily esetben az ó hitűek, vagy mint őket a provisorium alatt nevezni kezdték, a görög keletiek. A protestansok és katolikusok nem képviselnek külön nemzetiséget; de igen is képviselik az oláhságot és szerb nemzetiséget az ó hitűek. Nem hiszem, hogy lenne hazánkban gondolkodó, ki többet kívánna átengedni a magyarországi nemzetiségnek, mint a mennyit átengedni én magam óhajtanék; de egy oly törvény, mely több mint három millió oláh és szerb lakost vonna el a magyar gymnasiumoktól, azaz, a magyar közművelődéstől, irodalomtól, szóval a nemzetiségtől, hogy e három millió oláh és szerb lakos cszves műveltségét, közvéleményét saját nagyrészt alacsony műveltségű, nagyrészt félrevezetett pópáik közművelődési és politikai eszmekörébe szorítsa vissza véglegesen, — egy ily törvényt már csak még sem nevezhetnék bölcs törvénynek.

Némelyek tán be fogják látni, ezek után vagy ezek nélkül is, miszerént a magyar törvényhozás gymnasiumainkat vallásfelekezeteink kizárólagos kezében mért nem hagyhatja, és ennél fogva tán azt óhajtják, miszerént kezeljék hát a vallásfelekezetek eddig alapított gymnasiumaikat ezentúl a hogy tudják, saját erszényökből, a még szükségelt gymnasiumokat pedig nyissák magán vállalkozók.

Azok, kik így gondolkodnak, nagyon következetes hívei lehetnek ugyan a szabad verseny éppen annyira szabadelyű mint fölvilágosúlt tanának, de nehezen vetettek számot a hazai viszonyokkal.

Azon törvény, mely megadná mindenkinek a szabad gymnasium-nyitási jogot, meg nem szüntethetné nálunk, s nem is akarná valószínűleg még azért megszüntetni eddig fönállott gymnasiumainkat. Ha pedig az eddigi 109 vagy hány gymnasium fönmaradna, a nélkül azonban, miszerént a vallásfelekezetek azokat korszerűleg kiegészíthetnék, fölszerelhetnék, — ha, mon-

dom, fönmaradna a már működő 109 vagy hány*) gymnasium : ugyan hogy állithatnának nálunk egyéb gymnasiumokat magán vállalkozók ?

Tizenötezer forinton alul nem lehet egy gymnasiumot évenként föntartani ; a megnyitáshoz, épületszerzészöz, fölszerelészöz, korszerű mérvekben pedig legalább is 40,000 forintnyi tőke kell. Magánvállalkozók ritkán egyesítenék magukban nálunk a szak-képzettséget és a vagyonosságot : azaz, vállalkoznának nálunk gymnasium-nyitásra talán kiszolgált érdemteljes, szép képzettségű nevelők, vagy vagyonos urak, birtokosok, bankárok. Amazoknak, a jeles szakképzettségű nevelőknek mindenök lenne, csak pénzők nem ; a vagyonos uraknak pedig szintén mindenök, csak kellő közoktatásügyi, paedagogiai és tudományos tájékozottságuk nem. Utobbiakról beszélni sem érdemes, mert ily vállalkozókat a hazai közoktatásügynek, úgyszemint, komolyan senki sem kíván. Amazok pedig, a jeles képzettségű kiszolgált nevelők, és egyéb alapos műveltségű férfiak ugyan hogy mernének egy oly vállalatba belekapni, mely 40,000 forint tőkét, ezenfölül évenként 15,000 forintnyi jövedelmet igényel létrehozatalához és föntartásához ? Még ha lenne is 40,000 frt befektetni való tőkék : honnét vennék a 15,000 forintnyi évi jövedelmet, hogy azután a tanárokat fizethessék és a gymnasiumot a legszükségesebbekkel elláthassák ? Honnét veheti egy gymnasium a maga biztos, rendes jövedelmét ? Elvégre is legnagyobb részt, sőt csaknem kizárólag a növendékek által fizetendett tanpénzekből. Úgy de hatszáz tanulónál többre — mindenki belátja — magánvállalkozók által nyitott és vezetett gymnasium nálunk a már meglevő vallásfelekezeti gymnasiumok mellett nem tarthatna számot, még a legkedvezőbb helyen sem. Legjózanabb fölvét az, mely 200 tanulónyi átlagot helyezne minden ily gymnasiumra nézve kilátásba. De mit kezdene a magánvállalkozó a 200, sőt mit a 600 tanuló által fizetendett tanpénzekkel ? Jelenleg 5 frtnyi tan-

*) Én csak azt tudom, hogy Magyarországon legalább is 105 gymnasium létezett 1863-ban. Ezóta létezik a zengi vinkovcei, zsolnai, ceglédi és makói is? Statistikusaink rendszeresen csak 90, 92, vagy 96 gymnasiumról beszélnek. Szomorú állapot, midőn még azt sem tudjuk, hány gymnasiumunk van! Erdély, mely elidegeníthetlen kiegészítő része Magyarországnak. még szomorúbb adatokat szolgáltat. még jobban megerősíti okoskodásainkat.

pénz sem esik átlagosan véve egy gymnasiumi tanulóra; 5 forintnyi tanpénz mellett pedig 200 tanuló csak 1000, 600 tanuló csak 3000 forintot jövedelmezne. Tessék már most 1000 vagy akár 3000 forintból is a magánvállalkozónak magát és családját tisztességesen eltartani, a gymnasiumi egyetemre képző tanfolyamhoz megkivántató magasabb műveltségű szaktanárokat illő fizetésben részesíteni, s a tanintézetet a szükséges segédeszközökkel ellátni!

Hogy a tanpénzek oly csekély jövedelmet biztosítanak, az onnét ered, mert a tanuló ifjúság egy harmadával szegénysége miatt nem lehet tanpénzt fizettetni; más részről meg onnét, mert a fizetőkre nézve sem lehet az összeget a most fizetett összegnél, józanul, főlebb emelni.

Mit fogna tenni tehát egy gymnasiumi magánvállalkozó? Szegény, tanpénzt fizetni nem bíró ifjakat éppen nem is fogadna be tán tanintézetébe, vagy, hogy a 15,000 frtni évi jövedelmet magának minden áron biztosíthassa, az összes tanulók számából kikeresne magának vagy 150-et, vagyonos, fizetni bírót, és ezekkel fizettetne fejenként vagy 100 forintnyi tandíj illetéket?

No ugyan sok tanulóra tehetne szert a magánvállalkozó, ha ily rendszabályhoz folyamodnék. Vagy tán olcsóbbá tenné a gymnasium költségvetését, kevesebb tanárt tartana, ezek fizetését is lejjebb szállítaná, valódi benntartó táp- és nevelő intézetet csinálna a gymnasiumból?

Igaz, ez esetben kevesebb lenne a kiadása, s jövedelme a nagyobb városokban, néhány vagyonosabb helyen meglehetősen szaporodnék. Négy, öt, hat, hétszáz forintot is elkérhetne egy egy tanulótól, beszámítva lakást és mindenneli ellátást. De vajjon sikerülne-e még ez esetben is az ország valamennyi kellő pontján az eféle magán vállalkozás? És ha sikerülne is, vajjon azért, kívánatos, előmozdítandó volna-e?

A sikert is kétlem, annyival inkább sajnálkoznám pedig minden fölvilágosult, szabadelvű hazafival az ily kísérletek fölött.

Magánvállalkozók tisztességes, kellőleg vezetett és fölszerelt gymnásialis táp- és nevelő intézetet bírnak tán kiállítani Budapesten és egyéb vidéki városokban, hová a vagyonos ifjúság közigazdasági, társadalmi, politikai és közművelődési okoknál fogva is mintegy öszvecsatornázik. Ily gyúpontokban tehetnének

jövedelemre is szert a lelkes magánvállalkozók, a nélkül, hogy a főnálló nyilvános gymnasiumokkal küzdött szabadversenyben nemtelen fegyvert, úgymint a tantervezet kötelékeinek meglazítását kellene használniok, csak hogy vagyonos tanulókat magukhoz kellő számmal édesgethessenek. Jelenleg főnáll még az érettségi vizsgálatra kötelező bizonyítvány-rendszer, mint a Thun-rendszer maradványa. E rendszer elnémetesítési szándokból törvénytelenül erőszakoltatott hazai gymnasiumainkra és az ezekkel párhuzamos magántanintézetekre. De mihelyt meg fogna e rendszer szűnni, a nélkül, hogy a magyar törvényhozás által egy nemzetibb szelleművel, korszerűbbel törvényesen pótolatnék: szabadversenyre bocsátott legtöbb nyilvános és magán gymnasialis tanintézeteink mi által fognának magukon segítni egész valószínűleg ha nem azáltal, hogy leráznák azonnal a görög nyelv igáját.

Thuróczban, Tornában, Ugozásban, Árvában, — éppen azon helyeken, hol gymnasialis tanintézetek leginkább kellenének — úgy sem birna főnállni; sőt megnyilni sem — egyetlen magánvállalkozó gymnasiuma; de a népesebb városokban, a vagyonoság gyűlpontjain, az által vélnének az ily magánvállalkozók jóformán a már meglevő gymnasiummokkal sikeresben vetélkedetni, ha hogy nehezebb, népszerűtlen tantárgyaikból minél többet elengednének. Kétségkívül azon magánvállalkozó tanintézetének lenne legtöbb jövedelme, a ki a legszembeszökőbb falragaszokban adná tudtára a szülőknek, hogy az ő tanintézetéből a görög nyelv örökre száműzetett.

Igen sok magánvállalkozó száműzné azonnal a latin nyelvet is. És ez magában véve még nem lenne a legnagyobb baj, mert ez esetben olybá lehetne tekinteni ezen magánintézeteket, mint reálirányú tanintézeteket. Sok szülő úgy is azt kívánja, hogy fia, francia, angol nyelvet tanuljon inkább a latin és görög nyelv helyett. Ha tehát a görög s latin nyelvet el is hagyná néhány, vagyonosabb ifjaktól látogatott, magán középtanoda, ezen nem lenne még okunk főnakadni. De bezzeg főnakadnánk azon, a mi ezután következne. Hazai ifjúságunk tán a legtehetségesebb a föld valamennyi ifjúsága között; a görög nyelv sem azért okozott neki annyi nehézséget, mintha azt nem birta volna megtanulni; hanem gyakran csak is azért, mert szüleik maguk rémítgették őket már előre egy oly nyelvvel, melynek tulajdonképeni miben-

létét ők maguk sem ismerték ugyan, de melynek szörnyű nehézségeit, hanyag gyermekeik vigasztalására ők maguk is egészen elkeseredett szívvel megkönyezték.

A balgák, — ezen ismeretlen nyelvben csak egy, a német által ránk erőszakolt, haszontalan, tehetség-elnyomó tantárgyat láttak ők, meg sem is gondolván, hogy e szidalmazott nyelv kegyeletteljes művelése válhatandott már a legközelebbi nemzedékben egyik leghatalmasabb ösztönzetté arra, hogy a görög szabadság nagy tanulságaiba mélyebben behatoló magyar ifjúság a Bach-féle járom láncait öszveúzza. Szóval, a görög nyelvet nem csak ifjúságunk találta izetlennék, hanem fölzúdultak e tantárgy ellen maguk a szülők, s egészen csökönnyössé tették igen sokszor hanyagságukban a tanulókat. Sokan nem csak azért várták Garibaldi, hogy e kiszenvedett hazát a politikai járom alól fölszabadítsa, hanem azért is, hogy megoldja valahára fiaik görögnyelvbeli vértanúságát is. — Ez lenne tehát oka azon sikernek, melyet magántanintézetek biztosíthatnának maguknak egy némely vidéken, mihelyt számúznék programmjaikból a görög nyelvet.

Igen, de nem irtózik-e ifjúságunk az algebrától s mértantól, a mennyiségtanilag képletezett természettantól is? Tessék végig futni hazai gymnasiumaink programmjait, és meg fogják Önök látni, hogy mily kevés előmenetelt mutat föl ifjúságunk még mindig e tantárgyakban átlagosan! A szülők igen sokszor nem csak a görög nyelv ellenében pártfogolják gyermekeik oktalan kikeléseit, hanem az algebra, a mértan, a vegytan, a mennyiség-tani természettan ellenében is. Mi természetesebb tehát, mint az, hogy magán tanintézeteink, melyek a gymnasiumok helyét lennének pótolandók, csak hogy mennél könnyebb, mennél kényelmesebb tanfolyammal kecsegtethessék az előkelő, vagyonos osztályok fiatal sarjadékát, lassanként elhagynák nem csak a görög és latin nyelvet, de elhagynák egymásután az algebrát, magasabb mértant, mennyiségtanilag képletezett természettant s vegytant is? Miután pedig nagyon valószínűleg független, jó módú, műveltebb családaink küldenék főleg ily kényelmes magán középtanodákba gyermekeiket, a szegényebb osztályok gyermekei meg a felekezethesség egyoldalú, egymással nem annyira tudományos vívmányokkal versenyző, mint tudománytalan dolgokban versenyző palaestráira lennének szorítva, legközelebbi nemzedékeink:

a helyett hogy közeledni foghatnának a nyugateurópai műveltség-höz, és ez által a nyugateurópai társadalmi jóléthez, nemzeti nagysághoz, elmaradnának még az előre igyekvő oláhok és szerbek mellett is. A szegényebb, sőt a középvagyonosságú öszves katolikus ifjúság negyvenhetes, félszeg, copfszerű nevelésben részesülne; reformatus ifjúságunk egyedül haladhatna, s ez is az eddigi lassú mérvekben; vagyonosabb ifjúságunk csak némi mázát sajátítaná el a legfölületesebb encyclopaedikus kapkodásnak, s a magyar nemzet, melynek prófétái rég hirdetik már az ígét, hogy „elvesz a nép, mely tudomány nélkül való,” — s a magyar nemzet, mely legédesebb percei közé számítja, ha jelen lealázott nyomora közepette, e prófétáinak sirjain könyüket hullathat, — a magyar nemzet, mondom, elveszténé ismét fonalát azon tudományos, európaiilag, korszerűleg hozzá méltó közművelődésnek, melyet rövid idő előtt, végre valahogy nagy nehezen megkezdhetett.

Önök Angliára fognak hivatkozni, s azt fogják Önök mondani, ime Angliában is szabad az iskolanyitás, nincs állami kötelező tanrendszer, nincs közös közép-tanodai tanterv, nincs érettségi vizsga, nincs bizonyítványrendszer. Legyenek Önök meggyőződve, valahányszor Angliára hivatkoznak Önök, hogy annak közoktatásügyi viszonyaiból a hazai közoktatásügyre vonatkozólag tanulságos analógiákat idézhessenek, okoskodásukban minden szakértő előtt, szembeszökő veszélynek teszik ki magukat.

Különösen pedig csalódásban ringatják magukat, ha azt hiszik, hogy Angliában minden érettségi vizsga nélkül emelkednek oly bámulatos iskolára egymásután a nemzedékek.

Angliában nem tesznek érettségi vizsgát a növendékek akkor, midőn a középtanfolyamot, a gymnasiumot helyettesítő collegeket és magánintézeteket odahagyják, de igen is tesznek, még pedig a mi érettségi vizsgánknál hasonlíthatlanul részletesebb, hasonlíthatlanul szigorúbb fülvétí vizsgát akkor, midőn az egyetemre beiratnak.

És azután még egyet kifejledtek Önök.

Angliában az a nemzedék, melyhöz a most serdülő, most iskolázott nemzedék szülei tartoznak, maga is oly európaiilag, oly korszerűleg, oly alaposan iskolázott, miszerént belátja, hogy hazafiás kötelessége gyermekeit mindazon ismeretekben részesíteni,

melyeket századunk színvonala megkíván. És az angol társadalom felsőbb és közép rétegei tisztában is vannak a fölött, hogy algebra és vegytan, elemző mértan és mennyiségtanilag képletezett természettan nem kinzoeszközök csupán, hanem valódi emeltyüi is lehetnek gyermekeik személyes anyagi jólétének, társadalmi emelkedésének.

Valljon állíthatjuk-e mi ugyanezt, csak nagyjában is, azon magyar szülők túlnyomó számáról, kiknek fiai középtanodáink növendékerejét ezelőtt is képezték, most is képezik, s ezentúl is leginkább képezendik?

Angliában magának a mindennapi életnek mozzanatait is oly szembeszökőleg tudományos, mennyiségtanilag — képletezett alapvonalakra fektette immár az ipar, a földművelés, a kereskedelem, a közlekedés szárazon és vizen a maga gépeivel, erőmitani műveleteivel és nyilvános, nagy piaci mérvekben üzött, közhasznú célokra szánt, mindenkit szükségkép érdeklő tudományos kísérleteivel, miszerént ott az algebrát, elemző mértant, vegytant és mennyiségtanilag képletezett természettant merőben elméleti fényüzésnek többé tartani még oly rétegbeli szülők sem fogják, kiket mi — bevett köznapi nyelven — a kaputosok tágabb osztályába sem sorolhatnánk.

Valljon elmondhatjuk-e mi már mindezt átlagosan középosztálybeli rétegeinkről, sőt vagyonosabb rétegeinkről csak nagyjában véve is?

NEGYESZER. Reáliskoláink jelenlegi állapotjokban legkevésbé sem felelnek meg hivatásuknak, és célszerű, kellő tanintézetekké azokat nálunk csak is törvényhozásunk a nemzet együttes ségélyével emelheti.

Reáliskoláink nem vallásfelekezeti iskolák, sőt inkább kizárólag „állami“, „országos“ vagy „községi“ tanintézetek. Számuk mindössze csak is 17-re rúg, az 1863-diki kimutatás szerint, mint már fönebb megjegyeztem 2335 tanulóval.

Igen, de e 17 reáltanoda közül csak is 4 valóságos, bevégzett reáltanintézet, azaz oly tanintézet, mely teljesen megfelelhet a reáltanodák egyedül józan céljának, t. i. hogy az a müegyetemre előkészítsen. Szóval 4 főreáltanodánk van csak, u. m. Pesten (1863-ban 518 tanulóval), Budán (342 tanulóval), Kassán (217 tanulóval) és Pozsonyban (209 tanulóval). A többi be nem vég-

zett tanfolyamot nyújt csak ifjuságunknak, az az alreáliskola, mely sokkal tudományosabb körvonalait rakja le a képzettségnek a tanuló lelkébe, mint a minők a köznapi élet úgynevezett polgári munkásainak voltaképen szükségesek, a nélkül azonban, hogy a három évi rövid tanfolyam után a magyar ifjuságot, illetőleg növendékeinek tulnyomó számát alapos és korszerűleg többoldalú műveltséggel birná még magában fölruházni.

Ily alreáltanodák voltak 1863-ban Szegeden (161 tanulóval), Pécsen (158 tanulóval), Versecen (120 tanulóval), Zomborban (95 tanulóval), Győrött (81 tanulóval), Pozsonyban (74 tanulóval), Körmöcön (65 tanulóval), N.-Kikindán (61 tanulóval), Esztergomban (60 tanulóval), Székesfehérvárott (53 tanulóval), Sopronyban (49 tanulóval), Zsolnán (45 tanulóval), és Sümeghen (27 tanulóval). Ifjuságunk tehát, mely ezutóbbi helyeken az alreáliskolák költséges és fárasztó tanfolyamát járja, ha csak Pozsonyba, Kassára vagy Budapestre a negyedik reálosztályt folytatandó föl nem mehet, meglehetősen tökéletlen készülséggel lép az életbe. De ugyan hány szülő ereszti fiát már 14—15 éves korában tanulni az ország tulsó végére, s hány szülő vagyonos annyira, hogy elküldhetné, még ha akarná is?

Csodálkozunk, hogy a modern irányu köztudományosság oly nehezen akar nálunk neki lendülni, — hogy nincsenek elég-séges számmal kellő, magasabb szakképzettségű technikusaink, gépészeink, mérnökeink, építészeink, matematikusaink, természetbuváraink, technológjaink: ámdé hogyan képezzék azokká magukat ifjaink, midőn a reáltanfolyam rájuk nézve olyanuyira megnehezítve van?

Reáliskoláinkat először is be kellene tetőznünk, kiegészítetük valamennyit teljes főreáltanodává; különben egymásután fognak azok megszűnni, mint a hogy a zsolnai merő részvéthiány, azaz növendékhiány miatt már is megszűnt; s mint a hogy a szentgyörgyi alreáiskola algymnasiummá alakult át, s mint a hogy a körmöci, a magyar technikai mező ezen egyik gyűlpontján, szintén humanistikai tanintézeté, algymnasiummá átalakíttatni óhajtott. Azután pedig, ha már egyszer betetőzve, kiegészítve vannak a meglévők, szaporítanunk kell azok számát célszerű földirati csoportosítás szerént; mindenek fölött pedig népszerűekké kell tenünk azokat.

Mert jelenleg — elég szegényeinkre válik, — valóban nem népszerűek.

Ha vizsgáljuk azon rendszabályokat, melyek reáliskoláinknak létet adtak, nem is fogunk igen neheztelhetni közönségünk azon részére, mely a két nagy honfiszzenvedély, az ellenség gyűlölete és a fölvilágosult hazaszeretet közöl csak az egyiket ismeri mindezideig, t. i. az ellenség legkenyerezhetlen gyűlöletét.

A reáliskolákat nálunk az egyetlen egy pozsonyi kivétellel a Bach-korszak emberei hozták létre; a Bach-korszak emberei pedig minden hecsületes hazafira nézve kegyetlen ellenség voltak.

Úgy hiszem, már ez is eléggé kimagyarázhatná kevésbé tájékozott rétegeinkben népszerűtlenségöket. Hozzájárult még, hogy a szükséges pénzalapokat az illető községektől a legkiméletlenebb módon erőszakolták ki azok, kiknek a reáliskolával, népünket „boldogítani“ volt föladatuk.

De ez még nem minden. Schol annyira nem erőltették rá ifjúságunkra a német nyelvet, mint éppen reáliskoláinkban; — tanároknál is csupa németeket, cseheket alkalmaztak; s végre még azon eszélytelenséget is elkövették, miszerént a reáliskolákat általában katolikus jellegűeknek nyilvánították.

Csoda-e azután, ha közönségünk e tanintézeteket, ugyanakkor, midőn értelmiségünk irányadói minden pillanatban csak is a reálirány bölcsességét és hazafias jelszavát hangoztatták, csoda-e, ha dacára mind e jelszavaknak, közönségünk éppen nem szerette meg e tanintézeteket?

Csoda-e, ha kevésbé művelt municipiumaink közül sokan nem állapodtak meg a nyakunkra tolt idegen tanárok elkergetésénél; hanem be is zárták a reáliskolákat, s megtagadták az alapítványi oklevelekben vállalt kötelezettséget, mihelyt 1861-ben a nemzet kissé szabadabban mozoghatott?

A reálirány hasznosságát el fogják talán ismerni a legműveltebb családkörök, de csak is elméletben; a többség nem fogja követni őket, még ha ők maguk reáliskolára fogják is szorítani gyermekeiket; sőt utoljára ők maguk ismét meg fogják bánni, mint a hogy megbánták már azok, kik az ötvenes évek alatt fiaikat nem gymnasiumokra, hanem reáliskolákra, — nem egyetemre, hanem műegyetemre küldötték.

Azt fognák ugyanis tapasztalni, miszerént a magánélet nem jutalmazza meg még nálunk eléggé a reál irányú késztiltséget, a nyilvános életben pedig határozottan vissza kell lépnie még a legkitünőbb realképzettségűnek is, a leggyengébb okleveles ügyvéd vagy ügynevezett „jogvégzett“ előtt.

Míg tehát a viszonyok így maradnak, nem számíthatunk arra, miszerént reáliskoláinkat a magyar ifjuság kellő számmal s kellő kitartással látogassa még azon kevés helyen is, hol reáliskolák már léteznek.

Igen, de a magyar társadalomnak minél előbb szert kell tennie elégséges számú realkészültségi bajnokokra, a modern tevékenység öszves mezején, még a politikában is. Ne vonja kétségbe ezt senki, valamint azt sem, hogy ezentúl legalább is annyi europailag művelt mezőgazdára, ipar-kereskedelmi szakférira, mérnökre, technikusra, gépészre lesz szükségünk mint ügyvédre, kiknek túlságos nagy bősége, a codificatio után, csak is a proletariatus számát fogná éppen azon helyeken, t. i. a városokban szaporítani, hol a nemzet érdekeinek a közgazdászati természetes képviselőinek ellensúlyozása, sőt biztos túlszárnyalása által a nyilvános élet mozzanataiban legtöbbet árthatnak. Ha pedig a magánélet viszonyai nem olyanok még nálunk, miszerént magánvállalkozók a reáltanügyet hamarjában fölsegélhetnék, ugyan ki segítse hát föl azt, ha nem a törvényhozás, a magyar állam, — tán a vallásfelekezetek ?

A vallásfelekezetek, mint ilyenek, a reáltanügyért eddigelé mit sem tettek, ha csak azt nem akarjuk valamiinek nevezni, miszerént a békési és békés-csabai protestans algymnasiumok, fölvéven a realgymnasium nevét, legujabban némileg a reálirány felé közeledtek.

Kiről lehet föltenni, hogy a római katolikusok számára jelenleg vallásfelekezeti reáliskolát nyitni, és föntartani, azaz alapítani hajlandóságot érezne magában? Azt hiszem, hogy csak néhány ó-conservatív világi főúrról, szerzeteink alig lévén képesek a gymnasiumokat is ellátni; egyháznagyjaink alig lévén képesek a latin humanismust nélkülöző tanodákra milliókat költeni, midőn a latin humanismust művelő tanodákat sem birják kellő erővel támogatni.

Az ó-conservativek által alapítandó reáltanodákban pedig

nem lenne semmi különös köszönet. A mi ó-conservatívjeinknek többnyire sajátos fogalmuk van egyáltalán a reáliskoláról s egyáltalán azon küldetéséről, melyet a tanodának az államban betöltenie kell.

Az ő fölfogásuk semmikép sem emlékeztet a művelt nyugat-európai, például az angol conservativeknek, egy Lord Greynek fölfogására, — hanem voltaképen csak oda megy ki, miszerént a reáliskola jó szolgálatot tehetne édes magyar hazánkban a negyvenhetes elméletnek. Az angol conservatív azért kívánja a reáliskolát, hogy a politikát mennél több, bármely osztályból való közgazdászati, alapos, tudományos szakerő támogathassa: a mi ó-conservatívjeink azért kívánják a reáliskolát, hogy ne szólhasson hozzá a politikához az, kinek ó-conservatív elmélet szerént a politikához hozzá szólni „nem illik“. T. i. ó-conservatív fölfogás szerént nem illik a politikához hozzászólni oly honpolgároknak, kiknek ősei sem szóltak, azaz szólhattak hozzá a politikához. És e fölfogás, mely a nélkül, hogy éppen magyarságukra büszke uraink maguk észrevennék, annyira rokon az általuk lenézett és gúnyolt porosz junkerek fölfogásával, — e fölfogás, mely elég sajátos módon az 1844-iki országgyűlés alkalmával az ó-conservativeket arra ösztönözte, hogy az éppen bázoló ellenzékét a pozsonyi reáliskola indítványozása által mintegy megelőzzék, — e fölfogás, fájdalom szokszor oly rétegekben is lappang még, a mely rétegekben a szabadelvű fölfogású hazafi sokat szokott bizni, miután azon hitre van jogositva, hogy éppen ezen körökben fogna megkezdődni a közművelődési alapra fektetett majdani demokrata magyar társadalom helyreszervekedése.

Szabadelvű fölvilágosult hazafiak, kik legalább is annyit óhajtanak hazánk érdekében, mint az angol conservativek saját hazájok érdekében, — azaz szabadelvű, fölvilágosult hazafiak, kik azt óhajtják, miszerént politikusaink, döntő befolyású politikusaink, s a közügy szószólói ne csak egy vagy két szakma avatottai, bajnokai, u. m. az ügyvédek és mezőgazdák köréből ujjoncozzák ezentúl magukat, hanem a modern társadalmi tevékenység valamennyi nagy ágából, — szabadelvű fölvilágosult hazánkfiai, kik ezt óhajtják, reáلتanügyünk jövőjét tehát mástól, mint a magyar államtól hogy is várhatnák?

Egyedül a magyar állam szerezhette a reáliskolának nép-

szerűséget hazánkban. Egyedül a magyar állam ronthatná le azon gátokat, melyek a reálképzettség társadalmi és állami előmenetelét nálunk eddigelé megakadályoztatták; mert egyedül törvényhozásunk szerkezhetne korszerű intézkedései által biztos kilátást a műgyetemet sikeresen végzendő reáltanulóknak tisztes, háladatos alkalmazásra közvetlenül az országos, és közvetve a megyei, községi szakállomásokon; egyedül törvényhozásunk szerkezhetné meg kellő reálképzettségű hazánkfainak a vasutaknál s minden egyéb technikai fontosabb vállalatoknál, mindazon dúsan jövedelmező, társadalmilag is korszerűleg tisztes állomásokat, melyeket most bizonyos okokból nem élvezhetnek.

Hogy hazánkban legalább is annyi reáltanodának kellene lennie mint gymnasiumnak, ez egy oly igazság, melyet az elmélet emberei azonnal be fognak látni ugyan, de melyet a gyakorlat emberei nem mernek még kellő nyíltsággal venni ótalmuk alá, mert félnek, nem fognak találkozni buzgalmukban egyébbel, mint hideg közönyösséggel, mely magát néha örömet nevezi kijózanult és magyar hagyományos, patriarchalis szellemnek.

Meghiszem.

Fájhatna is az régi nemességünknek, ha tehetségdús fiai éppen azért lennének kénytelenek meghátrálni mások előtt a municipiumban, mivelhogy e tehetségdús ifjak ifjúságukat a közügyért, a legfárasztóbb, legjutalmasabb tanfolyamnak, a reáltanfolyamnak szentelték; míg mások éppen azért találkoznának a tömeg éljeneivel, mert a haza javáért tanulni, legkevesébbé sem tanultak, hanem egész kényelemmel pipázgatásban, agarászásban, kártyaasztal mellett pazarolták el serdülő korukat. Méltán fájhatna a magyar nemesnek, hogy legtehetségesebb, legszorgalmasabb fia éppen csak azért nem lehet úrrá, alispánná, követté, mert magát XIX. század legkorszerűbb tudományaiban kiképezte, mert a mellett, hogy tán alaposabb ismereteket sajátított el a politikából is, oklevele nem ügyvédségre, hanem mérnökségre, építési vagy orvosi gyakorlatra szól.

Igen, de ha a magyar törvényhozás megtenné azt, a mit tehetne, ha a magyar törvényhozás maga egyengetné útját a reál műveltségnek az állami, megyei és községi alkalmazásban, ha jövedelmezőbbekké, tekintélyesebbekké emelné a mérnöki, építési, műtani hivatalos állomásokat, nem fognának-e lassanként

majd hozzátörödni a reáltanfolyam rideg kényelmetlenségeihöz úri családunk ezentúli sarjadékai is?

Meglehetnek Önök győződve, népszerű lesz országszerte nálunk a reáliskola rögtön azon pillanatban, mihelyt reálképzettségű — ne hogy félreértessem, politikai ismeretekkel is bíró, de voltaképen reálképzettségű — hazafiakat is minden tétova nélkül megválasztanak országgyűlési követekül, s mihelyt az országos központi kormánynak, azaz független felelős magyar ministeriumnak szervezete éppen oly jól el bírja majd helyezni a reálirányú készülségeket mint a megyei és községi municipiumok.

ÖTÖDSZÖR. Jelenlegi egyetlen hazai egyetemünk az igaz vallásfelekezeti, katolikus alapítvány : de a katholicismusnak nem jutott soha eszébe újabb időben e vallásfelekezeti színezetet az állami akár jogos, akár jogtalan beavatkozások ellenében védelmezni : pénz- és vagyonalappal, a tanrendszerrel, sőt az egész szervezettel a tényleges végrehajtó hatalom intézkedett mindig. Csak egy pont van mégis, melyre nézve a katholicismus konokul ragaszkodik mind e pillanatig ama vallásfelekezeti színezethöz, és e pont a tanáriszékek betöltése. Mást mint katolikust a pesti egyetemen csak ritka kivételkép alkalmaztak s ezt is csak az orvosi facultásban tették ; egyedül a legalsó, ú. n. nyelvmesteri állomásokat nyitották meg a protestansok, sőt még a zsidók előtt is.

Mindenki belátja, hogy már ezen egy nehézség is elég arra, miszerént egyetlenegy egyetemünk dolgaiba legközelebbi országgyűlésünk egész erélylyel beleavatkozzék : vannak azonban még más nehézségek is, melyek ugyane beavatkozást sürgetik.

Menjünk tehát rajtok végig sorban.

A vallásfelekezeti nehézséget háromfélekép lehetne elintézni.

Vagy el kellene törölni egyszerűleg a magyar királyi egyetem katolikus színezetét és országossá tenni azt, vagy oda kellene hatnunk, még pedig országgyűlésileg, miszerént a protestansok is minél előbb egyetemet nyithassanak maguknak Budapeszten ; vagy végre magára kellene hagynunk mind a már meglevő katolikus egyetemet a maga eredeti vallásfelekezeti vagyonalapjával, mind pedig a tervezett protestans egyetemet és állítanunk kellene egészen újból egy nemzeti egyetemet minden vallásfelekezeti színezet, s minden theologiai facultas nélkül tisztán a törvényhozás által megszavazandott országos pénzalapból.

Én, ki bizonyos határok között minden ponton, és minden fokon csak is nemzeti és nem vallásfelekezeti iskolákat óhajtok legkevésbé sem tartanám eszélyesnek a magyar politikára nézve szakítani a vallásfelekezetek alapítványi jog-folytonosságával, midőn e szakítást néhány millió forint árán teljességgel mellőzhetné törvényhozásunk.

Ezen okból nem találnám kivált most célszerűnek a már meglevő katolikus egyetem papi pénzalapjainak elkobzását a végett, hogy e papi pénzalap a régi katolikus egyetemnek teljes korszerű saecularisatiójára kamatoztassék.

Nagy vizálykodást hintene el egy ily műtét még oly körökben is, melyek buzgó katolikusok, s melyek szabadelvű hazaszeretőkért mindent készek fölláldozni, csak nem a katolicismust.

De ha nem is járna veszélylyel jelenleg katolikus egyetemünk ilyféle saecularisatiója : sok bajt okozna a korszerű reformnak a régi egyetemi szervezet hagyományossága, miként ez az alábbiakból ki fog derülni.

A második megoldási modor sem ajánlatos, mert ez esetben meghagyatván a katolikus egyetem a maga hagyományos egyoldalúságában, az új vallásfelekezeti alapítandott protestans egyetem bizonyosan fölülmúlná azt rövid idő alatt minden tekintetben : a szabad verseny lehetőségessé válnék, azonban csak szomorú gyümölcsöket vonhatna maga után : átkozott lévén egy oly ország művelődésének sorsa, melynek értelmisége kénytelen belátni, hogy hagyományos nehézségeknél fogva csakis egy vallásfelekezet, t. i. a protestans haladhat mindenben előre a korról, a másik pedig, a katolikus alapítványainak kegyeletre méltó középkoriassága miatt lépésről lépésre megkötve vagonon.

Valóban csakis a harmadik megoldási modor egyeztethet egyedül bölcsen, s győzedelmeskedhetik az akadályokon. Az az maradjon meg a mostani katolikus egyetem eddigi hagyományos bilenseiben, alapítsanak a protestánsok, ha akarnak maguknak Pesten teljesebb, hittani karral ellátott főiskolát, de ne feledkezzék meg a törvényhozás arról sem, hogy a magyar nemzetnek mindenek előtt egy nemzeti főtanodára volna szüksége. Ugyanazért vesse meg egy minden theologiai facultás nélküli nemzeti egyetem alapját már a legközelebbi országgyűlés, és sze-

relje föl azt minden tekintetben méltólag a magyar névhöz és értelmi erőhöz, mit sem hajtva elavúlt külsőségekre.

Egy ily új nemzeti egyetemnek azonban egészen másként kellene szerveztetnie, beosztatnia; s elláttatnia, mint az eddig egyetemünkkel történt.

A magyar egyetem mind ez ideig hű maradt azon beosztáshoz, mely még a középkorból veszi eredetét. Theologiai, orvosi, és bölcsészeti facultasa van; a politika, a közigazgatás alá vannak rendelve a joginak; a tudományok, az irodalom, a paedagogia a bölcsészinek. Franciaországon, Angliában, Németországon és sok másutt rég belátták már e beosztás korszerűtlenségét, és segítettek a bajon. Nálunk csak egyes hangok emelkedtek a mellett, hogy a politikai tanfolyam a jogtól elkülönítessék, s hogy az inductiv tudományok és a nyelvészet a vizsgáknál, szigorlatoknál ne rendeltessenek annyira alája a transcendentalis bölcsészet külsőségeinek. Az egyetem tanszakainak újabb, korszerűbb csoportosítására döntő köreinkben senki nem gondol. Pedig ez így nem maradhat, ha azt akarjuk, hogy egyetemünk jobban előmozdítsa nyilvános életünk europailag fegyelmezett kitágulását és köztudományosságunk alapos sokoldalúságát. Nem titok többé, miszerént ifjúságunk tulnyomó számmal látogatja a jogi tanfolyamot, sokkal nagyobb számmal, mint ezt szükségleteink kívánják, érdekeink megengedik. A pesti egyetemen mindig tulnyomó volt a joghallgatók száma; tavaly meg éppen 1009-re rugott; s e mellett a theologoké 75, az orvos-növendékeké 379, a bölcsészetié 154; holott a berlini egyetemen ugyanakkor volt 2435 öszves egyetemi tanuló között 395 theolog, 410 joghallgató és cameralista; 636 orvos, sebész és gyógyszerész, és 601 bölcsész és nyelvészet tanuló, a bonni egyetemen 271 theolog, 166 jogász, 151 orvos, sebész, gyógyszerész, 332 bölcsészet és nyelvészettanuló az öszves 935 egyetemi tanuló között; a breslani egyetemen 270 theolog, 164 jogász és cameralista; 130 orvos, sebész, gyógyszerész; 308 bölcsészet és nyelvészettanuló 946 öszves egyetemi tanuló között; az erlangeni egyetemen 274 theolog, 85 jogász és cameralista, 85 orvos, sebész, gyógyszerész, 18 bölcsészet és nyelvészettanuló, 462 öszves egyetemi tanuló között; a göttingain 134 theolog, 163 jogász és cameralista, 175 orvos, sebész, gyógyszerész, 234 bölcsészet- és nyelvészettanuló, 711 öszves egyetemi tanuló között; a hallein

425 theolog, 43 jogász és cameralista; 83 orvos, sebész, gyógyszerész 177 bölcsészet- és nyelvészettanuló, 732 ö. e. tanuló között; a heidelbergin 110 theolog, 411 jogász és cameralista; 136 o. s. gy.; 128 b. és ny. 850 ö. é. között; a jenan 135 theolog, 98 jogász és cameralista; 62 o. s. gy., 209 b. és ny. dz. 518 ö. é. között, stb.

A spanyol egyetemek joghallgatóinak száma az igaz 3755-re rug; holott az 58 spanyol gymnasiumon mindössze csak is 13,881 tanuló részesült oktatásban 1860 ban. E szám e 3755 joghallgató első pillanatra arra látszanék figyelmeztetni benünket, hogy nem egyedül mi magyarok üzünk ily túlfeszített játékot a jogi tanfolyammal, hanem hogy van még egy más nagy nemzet is, még pedig Nyugateuropában, egy nemzet, mely szintén oly vitézül harcol honáért, szintén oly jó megüli a lovat, szintén oly udvarias a nők irányában, szintén oly büszke őseire, szintén oly délcegen áll ki házának eszterjéje alá, és szintén oly szenvedélyyel szoritja gyermekeit a jogi tanfolyamra mint a magyar. Ez adat, 3755 spanyol joghallgató, első pillanatra mondom, szintén arra emlékeztetne hennünket, miszerént a népélet tárgyilagosa gyakorlata még sem áll oly fokon más műveltebb országokban sem, mint a hová fejlődöttnek azt a tudományos gondolkodók képzelni látszanak. Igen, de ez csak látszat, mert igaz ugyan, miszerént 3755-re rug a spanyol joghallgatók száma; de azt sem szabad ám szem elől tévesztenünk, miszerént az öszves spanyol egyetemi hallgatók száma 6181-re megy; tehát a joghallgatóság csak felét képezi az öszves egyetemi hallgatóságnak, az orvostanulók száma is 1178-ra, a bölcsészeké 224-re, a tudományok hallgatóié 141-re, a gyógyszerészeké 544-re, a theologoké 339-re terjedvén; a minthogy ezt az „Anuario Estadístico de Espana, publicada por la comision de estadística general del Reino-ból“ (1863) mindenik láthatja.

Igen, de ha a spanyol tanstatistika csak félig érthető leckét tart is számunkra, a német egyetemek tanulóinak szám-arányai -- ugy hiszem -- érthető tanulságot szolgáltatnak.

Németországon nem csapong túl a jogi tanfolyam, mert a többi facultasok hallgatóinak is elég kilátással ígérkezik a nyilvános pálya majdan az egyetem után, bármi néveu nevezendő bizonyítványának segélyével a gyakorlati életben. Németországon a

tudományok facultása, a bölcsészeti facultas a leglátogatottabb; mert Németországon e facultas is tisztes társadalmi állásra, jól kamatozó hivatalra vezet. A mi ifjuságunk nagy részének nem hivatal kell, hanem csak bizonyos fok, bizonyos cím, hogy nemzeties ősi hajlamait követvén a politikában szerepelhesen. Eddigelé a jogi facultas adta meg egyedül ezen címet; ezért özönlött a jogi facultásra minden időben vagyonosabb, előkelőbb társadalmi rétegeink sarjadéka. Ezért tolúlnak most a facultásra még a zsidók is annyira — tavaly nem kevesebb mint 100 zsidó jogász volt a pesti egyetemen, — noha — a zsidókat mind tehetségeik, mind izléseik, mind hagyományosságaik határozottan a reál irányra látszottak eddigelé utasítani. Ezért tolútlak és tolúlnak ők még most is mindannyian a jogi tanfolyamra, mert ősi hagyományosságainknál fogva kedvenc népeletünk nyilvános küzdterén, a politikában, eddigelé csak is a „jogvégezett“-ek is szerepelhettek.

Igen, ha e szó „jogvégezett“ egyszersmind alapos politikai készütltségre is utalt volna! Tudjuk azonban, hogy miből állott az a politika, melyet egyetemünkön a magánszorgalom egyes kittünő példányképeinek kivételével — joghallgató ifjuságunk túlnyomó része az eléje kiszabott tanrendszer szerént elsajátíthatott.

Római joggal, canoni joggal, német jogtörténettel, osztrák specialításokkal foglalták le, négy hosszú éven át elméjét azon pompás ifjuságnak, melynek legalább is tizedrésze nem azon kitüzött vágygyal lépett az egyetemre, hogy törvénykezési tisztviselő vagy ügyvéd legyen, hanem hogy elsajátítván a hazai magán jogból annyit, a mi ennyi bármely független magyar embernek is az önévédelemre szükséges, majd a fölszabadított hazának mint közigazgatási tisztviselő szolgálhasson, avagy hogy a majd fölszabadított hazának nyilvános életében mint korszerű politikai tanpályát végzett hazafi saját tehetségeihöz mértén minden egyéb — csak nem juridicus nton — részt vehessen.

Közgazdászati tanulmányokat a rárótt magánjogi és jogtörténelmi nyomasztólag kötelező tanórák miatt közelebbről meg sem izlelhettek ifjaink; a közjognak pedig évck hosszú során át még csak tanára sem volt. A helyett, hogy a nyugati államélet nagyszerűleg tanulságos jelenéből és közjogi multjából, alkotmányos fejlődéséből a parlamentarismus nélkülözhetlen segéd tuda-

mányaiból nyerhetett volna testtel lélekkel politikára született és politika után sohajtozó ifjuságunk korszerű oktatást; oly államok magánjogi intézményeivel terheltetett túl a legigyekezőbb tanulók emlékereje, a mely államok magánjogi intézményei nagyon közelről érdekelhetnek egy bírót, egy ügyvédet, vagy a független állásu gondolkodók közül egy Leibnitz nagyságu szellemet, de a melyek alig illethetik meg azon sok száz piros pozsgás magyar ifjút, ki csak azért jön az egyetemre, hogy a majdan helyreálítandó municipiumban, vagy az országos életben mint politikailag független hazafi, vagy mint mondom, legfőlebb közigazgatási tisztviselő szerepeljen, kivált akkor, ha ezen magánjogi s jogtörténelmi kötelező tantárgyak iszonyú terhe miatt a tulajdonképeni politikának még csak elemeit sem sajátíthatják el maguknak. A joghallgató ifjuság legnagyobb része kedvét is vesztette; ilykép kötelező tanrendszer mellett tanulni sem igen akart. És ez igen természetes volt a Bachrendszer idejében, sőt természetes maradna még ezután, bármely szabad államintézmények mellett is, ha hogy t. i. oly meddő tanfolyamon át kellene ezentúl is a politikai térre kijutnia.

Ime itt ismét egy nehézség, melyet csak is törvényhozásunk oldhat meg. Belátóbb hazánkfiak már régóta intik fiatalágunkat: ne akarjon minden áron jogász lenni. Tisza Kálmán, szabadelvűségünk egyik legkitünőbb munkása a „Hon“-ban szintén szívére kívánta kötni a most serdülő nemzedéknek, hogy legyen már valahára okosabb őseinél, és képezvén magát korszerűbben, többoldalalag, vagy más, reálirányban is szaklagosan, ne kívánjon tömegesen ügyvéd lenni. De ugyan használhatnak-e mind e fölszóllások: ha a magyar ifjuság minden áron politikailag szerepelni akar, s ha az országos, századok óta megrögzött közvélemény csak a magánjogilag képzeteket engedi a politikában szerepelhetni?

És ugyan képesek-e egyes fölszóllaló hazafiak, — képes-e az irodalom megmásítani az országos közvélemény ezen megrögzöttségét, ha csak az ékesszóllás, mely más tanpálya választására ösztönöz, egyúttal ki is nem bírja mutatni azon anyagi érdekeket, melyeket a most serdülő nemzedék e más tanpálya segítségével a nyilvános gyakorlati és magán életben azonnal magához is csatolhatua?

Képes-e más tanpályára ösztönözni a publicista legremekőbb vezércikke az ifjúságot, ha a törvényhozás le nem rontja mind azon gátokat, melyek a politikai készütségnek emancipatióját a magánjogi alól mindeddig meghiusítják?

Allítson föl a magyar állam a pesti egyetemen politikai facultast; tegye azt egyenrangúvá a jogival; és mihelyt kimondja törvényhozásiilag, közvetve vagy közvetlenül, hogy mi mindenre alkalmazhatja a magyar állam ezen politikai facultas pályavégzetteit, el lesz érve az, a mi után állambölcseink évtizedek óta törekednek, — nem fog túlsapongani országszerte a nagyrészt szükségkép is proletariatusra utalt egyoldalú magánjogi képzettség, hanem évenként száz meg száz tehetséges magyar ifjú fogja magát kiképezhetni oly tanulmányokban, melyek iránt benső hajlamot érez, s melyek nélkül a szüklátkörű táblabirói fölületeség örökre kiirthatlan maradna hazánkban.

A természettudományok, mennyiségteni s egyéb magasabb tudományok sem foghatnak mindaddig nálunk lendületet nyerhetni, míg egyetlen egyetemünk [ügynevezett philosophiai facultása eddigi gúnyneveire és tengődésére leszen kárhozotva. Avagy, hogy virúlhatnának föl nálunk mind e tudományok, midőn azokat kimerítőleg tanulmányozni nálunk eddigelé annyit tett, mint elvágni maga elől az utat a társadalmi emelkedéshöz s biztos kenyérkeresethöz?

A természettudományok, mennyiségteni és egyéb magasabb tudományok legközelebbi kenyértnyujtó állomásai nálunk, hátramaradt helyzetünkben, minden kétségen kívül az egyetemi tanszékek lennének. De valljon meg tud-e élni egy anyagilag korlátolt magyar szaktudós az egyetemi tanárságból, hogy ha nem szorítkozik a köteles tantárgyakra, hanem készütségével pl. a matematikát, természettudományokat, nyelvészetet, történelmet óhajtja mint tanár szolgálni?

Tanáraink nem birnak megélni a mostani egyetemi rendszer mellett, mert nincsenek hallgatóik. Hallgatóik pedig azért nincsenek, mert ifjaink félnek oly tanpályára lépni, mely a legkeservesebb fáradaimat is legfölebb jövedelemnélküli tanszékekkel kecsegtetheti. Szóval, mindenki belátja, hogy ez egy tévkör, melyből az egyetem jelen hagyományos külsőségei mellett nincs kiigazodás. Ez eligazodás nem is lehetséges, míg csak a prof. ord.,

extraor., honor. és priv. docens-féle elnevezések lesznek akadályai azon tanszékek pénzbeli segélyeztetésénck, melyeknek arra leginkább volna szükségük. Mért ne tarthatna igényt tisztos fizetésre nálunk azon szaktudós, ki az egyetemen egyedül adja elő a csillagászatot, habár rangja csak privatdocensi is? Talán csak azért, mert Németországon a tanszabadság alapelvénél fogva az úgynevezett privatdocensek nem kaphatnak fizetést?

Igen, de Németországon van rendes, rendkívüli, vagy tiszteletbeli tanára a csillagászatnak az egyetemen, mielőtt e tárgyból privatdocens jelentkeznek, s ha jelentkezik, bizton tarthat számot mégis mindig annyi hallgatóra, hogy a tandíjából, és tudományos irodalmárságából megél.

Nálunk hallgatója nincs a privatdocensnek, munkáiért alig kap szivarra valót a könyvkiadótól, -- az egész egyetemen, az egész országban, az egész magyar polgárosodásban ő az egyedüli, ki a csillagászat elemeit az állam által fölállított tanszékről hirdeti, és ez állam még ezen egyetlent sem támogatja, sőt nem is támogathatja, mint látók főnebb, csupán azon fontos oknál fogva, mert Németországon a tanszabadság honában az úgynevezett privatdocenst fizetéssel ellátni nem szokás. Minek utánozzuk hát a németországi dolgokat? Főleg miután az, a mit mi itt a csillagászatról mondtunk — áll egyéb, még sokkal szükségesebb tudományokról, nem csak matematikáról, természettanról, geológiáról, történelemtől, de a politikáról is. Vagy talán azt fogják mondani, jó, nevezzen ki hát ez államfő rendes tanárokat jó fizetéssel, valamennyi tudományág számára?

Ezt én is óhajtom; óhajtok pedig magyar egyetemi rendes tanárokat nem 1200—2400—1900, hanem legalább is 3—4000 forint fizetéssel, és hiszem, kevesebbet nem is fogna józan fővel és igaz honfiai szívvvel nekik megszabni a törvényhozó, ki neveltségig nyomorult közművelődési állapotainkat ismeri.

Én azonban még e rendszabálylyal nem elégedném meg. Nektünk ifjú szakerőkre van szükségünk, kik a serdülő nemzedéket a kecsagetőbb köztudományosági viszonyok közé előre bekalauzolhassák. A privatdocens elnevezés nem gátolhat meg abban, hogy a rendes tanárokon kívül, ez a fényes magyar nemzet még azon fiatal erőket is ne támogassa, melyek az eddigelé egészen elhanyagolt szaktudományos mezőkön éreznek hivatást

hazánk értelmi és anyagi jólétét végre valahára nekilendíteni. Attól úgy sincs mit tartanunk, a mitől a németek tarthatnak, kik t. i. azért nem adnak fizetést a privatdocensnek, mert attól félnek, hogy minden egyetemen azonnal párszáz szaktudományos jelölt fogja magát a fizetéses privatdocensségre jelenteni. Ha pedig egyszerre 2—3—4 jeles ifjú szakerőt kellene mint önmagától tanítónak jelentkezőt egy ugyanazon szakmánál is nemzetünknek segélyeznie: valljon szercecsétlenség lenne-e ez? Avagy nem azt hirdetik e nagyobb és kisebb profétáink szünet nélkül, hogy elvesz a nép, mely tudomány nélkül való? Avagy nem arra buzdítanak-e mindenkit lelkes szavakkal, hogy támogassuk a tudományt?

Ezért tartanám én leginkább szükségesnek, hogy törvényhozásunk az egyetemet is mint de iure a nemzet egyik legszentebb tulajdonát egészen a maga kezére vegye, reformálja, de azután pénzzel hathatósan gyámolítsa is. Ezért, mert haladásunk mind ez emeltyüi elmaradnak, mihelyt az egyetemi reform jelen szük-mérvü hagyományosságainak jogkörén belül saját szegényesen kamatoztatott pénzerejére utasittatik.

Ifjuságunk is más ösztöndíjakra volna érdemes, mint minőkben részestül, sőt, ha valahol, hát éppen nálunk, a demokratizálendő, új erős polgári osztálylyal kiegészítendő magyar társadalomban volna értelme annak, ha hogy az egyetemen, müegyetemben, és egyéb magas szaklagos, gazdasági, bányász, erdészeti s. t. b. tanodákon a nyomasztó tandíjak, szigorlati költekezések s. t. b. egészen eltöröltetnének.

A berlini egyetemen 600 talléros ösztöndíjakban részestül az ifjuság, (minő pl. a Schleiermacher-féle); mért kelljen a pestin 50—210 forint mellett nyomorognia? És azon 50—60,000 forintot, melylyel egyetemünkön a tandíj elestét pótolnunk kellene, valljon nem örömelebb fizetné-e meg az ország, mint hogy azt földhöz tapadt ifju tehetségeinek nyomorgó szülcivel hagyja megfizettetni?

Ez ellen lehetne az igaz, ellenvetéseket tenni. Föl lehetne hozni azt, a mit a burokraták szoktak rendesen tanrendszerökben szem előtt tartani: t. i. hogy minden tanult, önálló ember veszélyes a kormány formára nézve, ha nincs rá kilátás már előre is, hogy hivatalnok egyenruhába dugható; — föl lehetne hozni azt

is, mit a junkerek szoktak mondani, t. i. hogy maradjon a parasztfia paraszt, a mesteremberé mesterember, nem érdemes rá a nevelés költségeit vesztegetni: én nem burokratáknak, nem junkereknek írom itt e sorokat, hanem szabadelvű férfiaknak, kik tán már is szükségesnek vallják, hogy egy nagyszerti egyetemi épület emeltessék a Duna partjain, s kik, ha szivesek kissé demokrata szempontból elmélkedni az egyetemi, műegyetemi és egyéb magos tanfolyami tandíjak eltörléséről, remélem be fogják azt is vallani, hogy ez még sürgetőbb lenne, mint az ily egyetemi épület.

Ime az okok, melyeknél fogva elkerülhetlennek tartom hazai közoktatásunk ügyére nézve a központosítást. És midőn ily központosítást kívánok, én mint a valódi szabadság barátja, semmi olyast nem kívánhatok, a mi az alkotmányos jogokat megszoríthatná, hanem egyedül olyast, mi azokat csak kitágíthatná.

A közoktatásügy terén már I. Napoleon is központosított, de nem adta meg, vagy talán nem is volt kötelezve megadni, a francia nemzetnek azon biztosítékokat, melyeket az osztrákkal szemközt a magyar nemzet magának a közoktatásügy terén joggal követelhet.

A magyar közoktatás-ügynek nem csak fegyelmezésre van szüksége, hanem pénzbeli támogatásra is a nemzettől.

És e fegyelmezés és pénzbeli támogatás szükségletei ellenében azt hozzák föl, hogy egyik sem történhetik meg, mert mindkettőt tiltja a tanszabadság elve és a vallásfelekezetek csorbitatlan autonómiája.

De ha kérdezzük, hogy mi az tulajdonképen hát az állami beavatkozás tanában, a mi a tanszabadság nemes elvét és a vallásfelekezetek szent autonómiáját valóban gátolná? Ha ezt kérdezzük: akkor feleletül néhány szóllásformát szoktunk nyerni, szóllásformákat, melyek mindjárt első pillanatra elárulják, hogy hangoztatóik vagy nem bírnak a kellő tárgyismerettel, vagy nem a kellő szabadelvű alkotmányos lelkiismerettel, — szóllásformákat, minőket a conservatív visszahatás Európaszerte a személyes szabadság csábos jelszava alatt hirdet, 'szóllásformákat, melyeknek öszves értelme elvégre is majd oda megy ki, miszerént az „államnak nincs joga a lelkek fejlesztését zsarnokilag egy kaptára ütni,“ s hogy „az országgyűlések a tudományt még soha nem gyarapították,“

majd pedig oda, miszerént „s szabad államnak csak előjogokat szabad lerombolnia, de nem jogokat, egész vallásfelekezetek elévülhetlen jogait is.“

Valóban nekünk tartanunk lehetne e szállásformák kényelmességétől, hogy ne mondjuk, erkölcstelenségétől, ha e szállásformákat rég le nem álcázták volna a művelt nyugati nemzetek szabadságának legünnepeltebb parlamentaristái.

Angliára hivatkoznak, — igen, mert Németország nekik túlpedans, Franciaország túldoctrinaire, s mert Északamerika egyesült államainak közoktatásügyi rendszere rájuk, a nemzeti iskolák ellenzőire nézve, a leglesújtóbb cáfolat.

Angliára hivatkoznak, és azt mondják, ime, itt sem képes győzni a nemzeti iskolák tana, pedig a nép gazdag, a nép szabad! Szerencsénk, hogy azok, kik Angliában az állami beavatkozás ellenébe hagyományos befolyásukkal akadályokat gördítenek, egyúttal a hátramaradás megbélyegzett szolgálói, s hogy azok, kik az állami beavatkozás mellett Angliában évtizedek óta küzdenek vala a Sir Robert Peelek, és Lord Broghamok, a Carlyleok és Macaulayk egyúttal az angol szabadelvűség és haladás díszei is.

Különben mit vitatkozunk mi a külföldről, midőn nemzeti iskoláink szükséglete mellett tulajdon jól megértett hazai nyomoraink a legtalálhatóbb bizonyíték?

Mit teszszük közoktatásunk reformját külföldi államférfiak ékesszólásától föltétlenül, midőn a külföld adataival párhuzamosított tulajdon hazai adataink legjobban mutathatják ki, hogy mi az, a mit tennünk kell, s mi az a mit tennünk lehet?

Ám becsülnék többre mások a tanszabadság üres hangját; én mindennek előtt azt óhajtom, hogy leendő választópolgáraink széles e hazában még az eddigi 5000 iskolánélküli faluban is olvasni, írni tanulhassanak.

Ám ne merjék mások szőnyegre hozni a közoktatás ügyét országgyűlésünkön, félvén, nehogy az ó-conservatív visszahatás emberei által doctrinaireknek gúnyoltassanak; én megmaradok meggyőződésem mellett, s azt óhajtom, hogy a magyar törvényhozás gyakorolja azon jogát, mely a nemzetre nézve egyúttal az élet joga is.

Azt akarom, hogy az országgyűlés ne feledje el megszavazni azon milliokat, melyekre hazai közoktatásunk ügyének szüksége

van, s hogy támogassa az országos adóból tanodáinkat, tanuló ifjuságunkat és tanárainkat, mind szellemi mind anyagi tekintetben.

Azt akarom, hogy tiszteletben maradjanak nálunk katolikusoknál is az alapítványok, s az egyház vallás-erkölcsileg ellenőrző joga; magam is ohajtanám meghagyni az egyházi főfelügyelőket, mint vallástani s erkölcsfőfelügyelőket; de azt is szeretném ha a tudományos tanfőfelügyelet mind a községben, mind a megyében, mind az országban szakférfiakra, magukra a tanárookra menne át.

Ne holmi érdempénzecske legyen egyedüli jutalma a tanárnak, hanem hatáskörbeli emelkedés is a baza javára.

És ugyan mért ne képezhetnének nálunk katolikusoknál, a görögkatholikusoknál, görög keletieknél és zsidóknál is a tanárok özszeségei községenként, járásonként, megyénként egy alkotmányos testületet, és ugyan néptanító-testületet, gymnasiumi vagy reáltanártestületet és magas tanfolyamú tanártestületet?

Mért ne lehetne külön katolikus néptanodai főfelügyelője minden járásnak, minden megyének, s annak tisztos rangja a járásban, a megyében?

És a járás katolikus néptanodai főfelügyelőjét és a városok néptanodai főfelügyelőjét, és a megyék néptanodai főfelügyelőjét a tudomány dolgaira nézve, mért ne jelölhetné ki saját kebeléből, a legérdemesbek, a legkészültebb idősebb tanárok közül a járás, vagy a várcs és a megye néptanodai tanártestülete? S mért ne erősíthetné meg a fölterjesztettek közül a legkészültebbet a felelős magyar ministerium? És a gymnasiumok, meg reáliskolák tudományos tanfőfelügyelőjét mért ne nyerhetnék megyénként szintén ily alkotmányos módon e középtanintézetek?

Avagy talán sok lenne minden megyében egy néptanodai és egy középtanodai külön tanfőfelügyelő? Talán elég az országnak a mostani öt?

És talán nem örömet vennék föl e rendszert autonómiajokba a g. katolikusok, és görög keletiek, s a néptanodákra nézve az izraeliták?

Talán nem egy ily szervezet által lehetne legszerencsésében kikerülni a protestans szabadelvűség vallásfelekezeti visszahatását, — ezen visszahatást, mely éppen oly jótékony volt min-

dig a conservatív hagyományossággal és a germanizáló jogtapodással szemközt mint a mily kérlelhetetlen, — ezen visszahatást, melynek óka azonnal megszűnnék, mihelyt oly nemzeti iskolák hozatnának indítványba, melyeket az állam nem korlátozhatna, hanem csak pénzzel támogathatna, s melyeket a protestánsoknál saját protestáns tanügyi szakfértaik, azaz saját tanártársaik által kijelölt, saját már most is önálló egyház megyei tanügyi bizottmányok által kinevezett, s ministerileg csak megerősített tanáraik vezetnék mint tanfölyügyelök ?

És ha e tervezet alapeszméi nem ütözknek lényegesen sem jogokba, sem a gyakorlati élet kívánalmaiba : valljon nem kívánhatjuk-e a törvényhozástól, hogy ne akarjon megkimélni egy pár milliót a magyar nemzet nevelésétől, s hogy kísértsen meg hát egy ily közoktatásügyi központosítást, mely ne bürokratiai, ne úgynevezett conservatív, hanem igazán szabadelvű, igazán alkotmányos, igazán parlamenti legyen ?

DE BALLACI GÉZA.

1941

44

1320

16

1420

1320

21120

16

125120

21120

237120

Ára 80 kr. o. é.

A hirdetett 30 + 70 kr. == 1 frt. helyett.

